

41
2021

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ ІНСТИТУТ

TRD

**КОНФЕРЕНЦІЯ,
ПРИСВЯЧЕНА ПІДСУМКАМ
НАУКОВОЇ РОБОТИ**

за 1959 рік

(4—6 лютого 1960 р.)

Харків—1960

71
209

8251

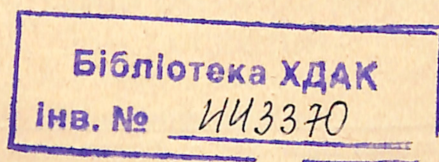
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ БІБЛІОТЕЧНИЙ ІНСТИТУТ

КОНФЕРЕНЦІЯ,
ПРИСВЯЧЕНА ПІДСУМКАМ
НАУКОВОЇ РОБОТИ

за 1959 рік

(4—6 лютого 1960 р.)

Харків—1960

№ 2421

Дар. Сергій М. Г. Кри —
Конгр. науки — Харків, 1950 —
Держфон.

X 121 К
Конгр. науки
Харків
1960
Держфонідей
М-А
Бібліотечо знавця

Відповідальний за випуск Г. А. Кравець

Бібліографія
Відп. розв'яз з розв'яз
Культурно-освітня робота
189 см
Червоноармійська
Космолон
Література

Здано до складання 25/XII-1959 р. Підписано до друку 19/I-1960 р.
Формат паперу 60×84¹/₁₆. Друк. арк. 6¹/₂.
БЦ 00519 26/I-60 г. Зам. 15634. Тираж 300. Безплатно
ДТЮ, Харків, Червоноармійська, 7.

ШАНОВНИЙ ТОВАРИШУ _____

4—6 лютого ц. р. відбудеться конференція, присвячена підсумкам наукової роботи кафедр інституту за 1959 рік.

Дирекція, партійна організація та місцевий комітет запрошують Вас взяти участь у роботі конференції.

ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

4 лютого, 11.00—17.00, 39 аудиторія

Вступне слово директора інституту Євсєєва О. І.

Постанова ЦК КПРС «Про стан і заходи до поліпшення бібліотечної справи в країні та засоби покращання бібліотечного і бібліографічного обслуговування читачів».

Д. Д. Тараманов, зав. кафедрою бібліографії

Керівництво читанням в умовах відкритого доступу читачів до книжкових фондів радянських бібліотек.

Н. Я. Фрідьєва, доцент, кандидат педагогічних наук,
зав. кафедрою бібліотекознавства

Постанова ЦК КПРС «Про стан і заходи до поліпшення бібліотечної справи в країні» і питання раціоналізації та механізації деяких процесів бібліотечної роботи.

М. В. Алексєєв, ст. викладач

Українське радянське кіно в відбудовний період (1921—1925 рр.).

О. О. Шимон, ст. викладач кафедри культурно-освітньої роботи

РОБОТА СЕКЦІЙ

5—6 лютого, 11.00—17.00

Марксизму-ленінізму

1. Основні завдання ідеологічної роботи в умовах розгорнутої побудови комунізму.

М. Д. Лихенко, кандидат історичних наук

2. В. І. Ленін про шляхи і засоби подолання релігійних забобонів.

Д. С. Саранчук, кандидат філософських наук

3. Перерва поступовості і вирішальний поворот у розвитку—істотні і визначальні риси стрибка.

М. П. Мельниченко, ст. викладач

4. Питання оплати праці механізаторів у колгоспах.

І. Н. Гальперін, ст. викладач

5. Боротьба КП України за покращання культурно-освітньої роботи в роки другої п'ятирічки.

С. А. Канавенко, доцент, кандидат історичних наук

6. Боротьба КП України за піднесення культурно-освітньої роботи в роки першої п'ятирічки.

В. О. Ветров, кандидат історичних наук

7. Розробка В. І. Леніним більшовицької тактики бойкоту Державної думи.

І. С. Галій, ст. викладач

8. Філософські погляди І. Я. Франка.

К. М. Лойко, кандидат філософських наук

Бібліотекознавства та бібліографії

1. В. І. Ленін і питання видавничої справи.

Т. О. Скрипник, ст. викладач

2. Видання творів В. І. Леніна на Україні (1926—1941 рр.).

Л. І. Коломійченко, ст. викладач

3. Частковий відкритий доступ читачів до книжкових фондів бібліотек.

С. І. Волкова, викладач

4. Облік видачі літератури в читальних залах бібліотек при відкритому доступі до книжкових фондів.

М. Д. Рябченко, ст. викладач

5. Пропаганда науково-атеїстичної літератури в масових бібліотеках.

М. С. Демченко, кандидат педагогічних наук

6. Деякі питання вивчення спеціальної методики класифікації творів друку.

А. А. Ашукін, ст. викладач

7. Питання організації бібліотечних фондів при відкритому доступі до них читачів. (На досвіді роботи масових бібліотек м. Харкова і Харківської області).

Л. І. Котенко, викладач

8. Тематичний підбір технічної літератури при відкритому доступі до книжкового фонду.

Л. М. Власова, ст. викладач

9. Бібліотечна справа на Україні в роки Великої Вітчизняної війни.

З. Гімальдінова, викладач

10. З історії розвитку бібліотечної справи Радянського Закарпаття.

Т. П. Комісаренко, викладач

11. З історії книги на Україні у XVIII ст.

І. Я. Каганов, доцент, кандидат філологічних наук

12. Матеріали до історії видання дореволюційної сільськогосподарської періодики (XVIII—XIX ст.).

О. П. Довгопола, кандидат сільськогосподарських наук

13. Сільські бібліотеки Харківського товариства грамотності за часів реакції (1908—1911 рр.).

І. І. Коропатва, доцент

Бібліотечної роботи з дітьми

1. Про деякі особливості організації відкритого доступу до книжкових фондів у дитячій бібліотеці.

К. П. Богдан, ст. викладач

2. Творчість Олеся Донченка для дітей дошкільного віку.

Є. М. Борисова, ст. викладач

3. Твори А. Головка для дітей.

М. О. Пасічник, доцент, кандидат філологічних наук

4. З історії розвитку радянської бібліографії дитячої літератури на Україні першої половини 30-х років.

В. М. Островська, ст. викладач

5. Питання ілюстрації книг радянських дитячих поетів.

Т. Т. Смолянова, викладач

Культосвітньої роботи

1. Університети культури і шляхи дальшого розвитку їх діяльності.

В. П. Дяченко, викладач

2. Кіноаматорство.

О. О. Шимон, ст. викладач

3. Організація підготовки масових кадрів керівників художньої самодіяльності на Україні.

О. А. Ромашенко, викладач

4. Використання телебачення в клубній роботі.

М. Г. Каліберда, викладач

5. Комуністична партія—організатор і керівник культурного будівництва на Україні в роки першої п'ятирічки (огляд найважливіших документів).

О. І. Євсєєв, в. о. доцента

6. Боротьба московського комсомолу за новий побут в кінці відбудовного періоду (1923—1925 рр.).

С. О. Піналов, викладач

7. Агітпоїзди та агітпароплави на Україні в 1919 році.

А. П. Виноградов, кандидат історичних наук

8. Організація культурно-освітньої роботи на Україні в роки іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1917—1920 рр.).

В. В. Афанасьєв, ст. викладач

Історії

1. Розвиток культурного будівництва на Україні в світлі рішень ХХІ з'їзду КПРС.

Ф. О. Єщенко, доцент, кандидат історичних наук

2. Боротьба трудящих Харківщини за соціалістичну індустріалізацію країни.

І. В. Дьомкін, доцент, кандидат історичних наук

3. К. Маркс і Ф. Енгельс та суспільний рух в Росії (60—70 рр. ХІХ ст.).

Ф. О. Єщенко, доцент, кандидат історичних наук

4. Всеукраїнський військово-революційний комітет (11 грудня 1919—19 лютого 1920 рр.).

М. І. Павлюк, кандидат історичних наук

5. Пропаганда технічних та сільськогосподарських знань культосвітніми установами Української РСР в 1926—1929 рр.

О. О. Мірошник, ст. викладач

6. Польська публіцистика ХVІ—початку ХVІІ ст. про турецько-татарську агресію і боротьбу проти неї. (До 1000-ліття польської держави).

Н. С. Рашба, ст. викладач

Педагогіки та психології

1. А. С. Макаренко як організатор художнього виховання в дитячому колективі.

Ф. Т. Ковпик, ст. викладач

2. Психологічні особливості формування особистості засобами художньої літератури.

Г. В. Мазуренко, кандидат педагогічних наук

3. Досвід вивчення інтересу дітей до книжок, створеного за допомогою анотацій.

М. М. Герман, доцент, кандидат педагогічних наук

Літератури

1. В. Маяковський і «ЛЕФ». (Друга половина 20-х років).
С. Н. Трушевський, ст. викладач
2. Ідейно-образна концепція і художні особливості «По-вісті про дитинство» Ф. Гладкова.
І. В. Шкляревська, викладач
3. Образ позитивного героя в романі Ф. Панфьорова «Бруски».
Л. П. Березнікова, ст. викладач
4. До питання про становлення образу позитивного героя в комсомольській поезії 20-х років. (О. Безименський).
О. Л. Муратова, викладач
5. Нариси-гуморески Остапа Вишні першої половини 20-х років.
В. О. Дорошенко, викладач
6. До питання про формування характеру героя в творі В. Короленка «Історія мого сучасника».
В. В. Літвішко, ст. викладач
7. Твори І. С. Тургенева 1852 р. з народного життя («Му-му» та «Постоялий двір»)
М. О. Габель, доцент, кандидат філологічних наук
8. А. Міцкевич в російській журналістиці 70—90 рр. XIX ст.
І. І. Коропатва, доцент
9. «Східні мотиви» В. Гюго.
И. Я. Волісон, доцент, кандидат філологічних наук.

6 лютого, 11.00—14.00, 39 аудиторія

ЗАКЛЮЧНЕ ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Д. Д. ТАРАМАНОВ,
ст. викладач

**ПОСТАНОВА ЦК КПРС «ПРО СТАН І ЗАХОДИ
ДО ПОЛІПШЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В КРАЇНІ»
ТА ЗАСОБИ ПОКРАЩАННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО
І БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ**

1. В історії нашої Вітчизни виключне значення має позачерговий XXI з'їзд КПРС, який знаменує собою початок нового періоду—періоду розгорнутого будівництва комуністичного суспільства. В рішеннях з'їзду багато місця відведено питанням комуністичного виховання трудящих. Партія поставила вимогу, щоб всі засоби ідеологічної роботи—лекційна пропаганда, преса, радіо, телебачення, діяльність культурно-освітніх закладів були поставлені на службу комуністичного виховання, формування людини майбутнього.

2. Комуністична партія на кожному історичному етапі визначає програму діяльності кожної ділянки ідеологічного фронту. Свідченням цього є недавно прийнята постанова ЦК КПРС «Про стан і заходи поліпшення бібліотечної справи в країні», в якій з граничною чіткістю визначені завдання бібліотек, як опорних баз партійних організацій в комуністичному вихованні на новому етапі. Центральний Комітет, відзначивши деякі позитивні моменти на цій важливій ділянці ідеологічного фронту, вказав, що зміст і рівень роботи бібліотек ще не відповідає завданням розгорнутого будівництва комуністичного суспільства. Багато бібліотек відірвані від виробництва, погано задовольняють зріслі запити трудящих; слабо використовуються різні форми пропаганди книги; значна частина населення залишається ще поза бібліотечним обслуговуванням; бібліографічні посібники часто відірвані від потреб комуністичного будівництва, видання їх не ведеться планомірно; дуже слабо поставлена пропаганда бібліографічних

знань, серед трудящих; погано поставлена робота по підборі і вихованню кадрів, не організована підготовка кадрів для науково-технічних, вузівських і спеціальних бібліотек, в незадовільному стані знаходиться матеріально-технічна база бібліотек.

ЦК КПРС намітив конкретні заходи по усуненню цих недоліків і корінного поліпшення бібліотечної справи в країні.

Вказані в постанові партії недоліки мають місце і в діяльності бібліотек України. Перед всіма працівниками цього фронту поставлено завдання глибоко проаналізувати свою діяльність і, керуючись вказівками партії, домогтися того, щоб бібліотеки республіки стали справжніми центрами масової пропаганди політичних, науково-технічних і сільськогосподарських знань і перш за все історичних рішень ХХІ з'їзду КПРС, допомагали робітникам, колгоспникам та інтелігенції в освоєнні нових досягнень науки, техніки, передових методів праці, надавали допомогу політехнічній освіті і вихованню моральних якостей молоді.

3. Підвищення рівня бібліотечного обслуговування населення багато залежить від якості книжкових фондів і каталогів бібліотеки. Одне з чергових завдань бібліотек—звільнити свої книжкові фонди від застарілої літератури, вжити необхідних заходів для збільшення їх оборотності. Назріло питання про перехід на Україні до повної централізованої індексації і каталогізації літератури, щоб допомогти всім бібліотекам створити повноцінні каталоги. Треба ширше застосовувати нові форми пропаганди книги, які виправдали себе, зокрема, відкритий доступ читачів до книжкових фондів і масовий огляд літератури з різних галузей знань; посилити цілеспрямованість всіх форм усної і наочної пропаганди книги, підвищити роль бібліотекаря в керівництві читанням і в пропаганді бібліотечних знань серед читачів.

4. Зростає роль бібліографії в пропаганді суспільно-політичної, природничо-наукової, технічної, сільськогосподарської і художньої літератури. Необхідно посилити роботу по створенню різних видів бібліографії. Особлива увага повинна бути приділена створенню рекомендаційних бібліографічних посібників на допомогу самоосвіті, краєзнавчої та інформаційної бібліографії.

На сторінках періодичних видань систематично публікувати відгуки читачів про книги, огляди і рекомендаційні списки літератури з актуальних питань. В бібліографічному бюлетені «Нові книги», в журналі «Соціалістична культура» публікувати тематичні списки літератури і методичні матеріали

на допомогу бібліотекарям. Кафедрі бібліографії ХБІ і бібліографічним відділам крупних бібліотек України створювати посібники з питань методики створення і використання бібліографічних покажчиків, вивчати і узагальнювати досвід бібліографічної роботи бібліотек. Поряд з координацією діяльності закладів, що створюють покажчики і методичні посібники, треба створити необхідні умови для своєчасного видання їх такими тиражами, щоб повністю задовольнити на них запит бібліотек і читачів.

5. Вирішальну роль в поліпшенні бібліотечного і бібліографічного обслуговування населення відіграють кадри. Важливе місце в підготовці бібліотекознавців і бібліографів вищої кваліфікації належить бібліотечному інституту. Запроваджена в інституті нова система навчання дозволить усунути один з найбільш суттєвих недоліків у підготовці кадрів—значний відрив теоретичного навчання від практики бібліотечної роботи. Організоване очно-заочне відділення передбачає, що студенти першого і п'ятого курсів вчать без відриву від виробництва, із збереженням виробничої практики при стаціонарному навчанні. Така система навчання дозволить, не знижуючи загальнотеоретичної підготовки студентів, прищепити їм добрі навички практичної роботи в бібліотеці. Новим навчальним планом передбачена підготовка кадрів для технічних бібліотек. Зараз спеціалізація вводиться на вечірньому відділенні бібліотечного факультету, в наступному—і на заочному відділі. Очно-заочне навчання вимагає, щоб студенти мали з усіх учбових дисциплін повноцінні підручники і учбово-методичні посібники. Першочергове завдання спеціальних кафедр—створити такі посібники, які могли б бути використані і студентами і практикаками—бібліотекарями і бібліографами.

Висока оцінка, яку дала Комуністична партія бібліотечній роботі, і вжиті заходи до покращання бібліотечної справи в країні вселяють в нас нову енергію і повну рішучість перетворити бібліотеки в справжні опорні бази партійних організацій у комуністичному вихованні трудящих.

КЕРІВНИЦТВО ЧИТАННЯМ В УМОВАХ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ЧИТАЧІВ ДО КНИЖКОВИХ ФОНДІВ РАДЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК

В умовах розгорнутого будівництва комуністичного суспільства особливого значення набуває поліпшення діяльності бібліотек—великої і важливої ділянки ідеологічного фронту. Партія і уряд закликають бібліотеки повніше використати книжкові фонди для виховання і підвищення комуністичної свідомості і культурно-технічного рівня радянських людей, для допомоги робітникам, колгоспникам і інтелігенції в формуванні та удосконаленні їх естетичних смаків. Відкритий доступ читачів до книжкових фондів бібліотек створив широкі можливості для виконання завдань, поставлених перед бібліотеками.

Відкритий доступ до книжкових фондів у радянських бібліотеках—справа не нова: ця форма обслуговування читачів широко вживалась в 20—30 роках. Але вона не виправдала себе тому, що ініціатори її стояли на помилковій позиції—недооцінювали роль і завдання керівництва читанням.

Відкритий доступ читачів до книжкових фондів бібліотек є прогресивною формою обслуговування читачів при умові, коли не тільки не послаблюється, а навпаки, посилюється вплив бібліотеки на зміст читання відвідувачів. Зміст читання повинен сприяти комуністичному вихованню трудящих і мобілізувати їх на активну участь у побудові комуністичного суспільства. Разом з цим вплив бібліотеки мусить бути поширений і на характер читання—бібліотеки покликані виховувати високу культуру читання. Переважна більшість бібліотек при організації відкритого доступу читачів до книжкових фондів поліпшує якість обслуговування читачів, домагається більш високого рівня керівництва читанням і більш високих показників роботи.

Керівництво читанням в умовах відкритого доступу читачів до книжкових фондів бібліотек здійснюється в найрізноманітніших формах:

а) книжковому фонду для відкритого доступу надається рекомендаційний характер;

б) широко використовуються форми індивідуальної і масової усної, наочної і друкованої пропаганди культури читання;

в) вживаються рекомендаційні бесіди про книги, надаються поради читачам при виборі книг, складаються індивіду-

альні плани читання—застосовуються різні форми індивідуального керівництва читанням;

г) значного розмаху і нових форм набуває масова пропаганда книги; деякі з сталих форм масової пропаганди книги видозмінюються в нових умовах: відкриті книжкові виставки, тематичні полиці або стелажі, стелажі або полиці для різних груп читачів;

д) в деяких бібліотеках відкритий доступ читачів до книжкових фондів бібліотек поєднується з груповим обслуговуванням читачів і т. ін.

Коли бібліотеки не мають умов для організації повного відкритого доступу до книжкових фондів і стають на шлях часткового відкритого доступу, їм доводиться вирішувати такі питання: яку частину фонду відкрити для читачів, для яких читачів і як саме розкрити фонд перед читачами. Ці питання вирішуються з метою поліпшення справи керівництва читанням.

М. В. АЛЕКСЕЄВ,
ст. викладач

ПОСТАНОВА ЦК КПРС «ПРО СТАН І ЗАХОДИ ДО ПОЛІПШЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В КРАЇНІ» ТА РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ І МЕХАНІЗАЦІЯ ДЕЯКИХ ПРОЦЕСІВ БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ

І. Постанова ЦК КПРС «Про стан і заходи до поліпшення бібліотечної справи в країні» є далшим розвитком вказівок Володимира Ілліча Леніна про залучення найширших мас трудящих до читання, до широкого використання найбагатших книжкових скарбів нашої Батьківщини. Постанова ЦК закликає працівників культури перетворити бібліотеки всіх типів у дійсні центри масової пропаганди політичних, загальноосвітніх, технічних та професійних знань, в опорні пункти партійних організацій по комуністичному вихованню трудящих мас.

Серед недоліків бібліотечної справи ЦК відзначає незадовільний стан матеріально-технічної бази частини бібліотек і питання раціоналізації та механізації бібліотечної роботи.

Вирішення цих завдань набуває особливого значення в зв'язку з постановою ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС «Про заходи по завершенню переходу на скорочений робочий день робітників та службовців».

Здійснення цієї постанови в системі бібліотек можливе лише при високій продуктивності праці бібліотекаря.

II. Рационалізація бібліотечної справи має йти в таких напрямках:

1. В централізованій каталогізації. Продукція централізованої каталогізації, що розширює асортимент і покращує якість продукції, найближчим часом розвантажить бібліотекарів від нераціональної праці. Треба максимально використати централізовану каталогізацію.

2. В каталогізації. Поруч з централізованою каталогізацією зростає мала механізація в процесі каталогізації літератури та аналогічного опису. Дальше покращання каталогізації вимагає від поліграфічної промисловості покращання продукції та випуску нових зразків бібліотечної техніки.

3. В каталогах. Система каталогів радянської бібліотеки повинна доповнювати один каталог другим та зменшувати паралелізм в них. Система розділювачів не може бути віками стабільною. Треба застосувати кращі системи розділювачів. Підготовка карток до розкладки в каталог—дуже трудомістка робота і краща організація і рационалізація її заощаджує до 50% часу.

4. В обробці літератури. Технічна обробка літератури дуже застаріла. Використання старих та нових засобів механізації та нових зразків бібтехніки та речовин дає заощадження до 100% часу і грошову економію.

5. В збереженні літератури. Нові досягнення техніки повинні застосовуватись у книгосховищах в зв'язку з покращанням санітарно-гігієнічних умов книгосховищ та використанням нових типів літератури (мікрофільми, мікрокарти, фотокниги, звукозаписи) тощо. Це вимагає нових засобів і пристосувань для цього.

6. В роботі з читачем при відкритому доступі. Найбільш передовий метод пропаганди літератури—засобом «відкритого фонду» вимагає втілення нових рациональних засобів для показу літератури та утворення зручного стану для користування фондами.

7. В обліку і статистиці. Щоденний облік та статистика займають до 10% часу у кожного бібліотекаря. Мала механізація дає змогу витрати на цій ділянці скоротити на 45 хвилин на кожного бібліотекаря, що безпосередньо бере участь у книгообслуговуванні на абонементі, читальні, заочному абонементі або МБА.

8. В фотографії та мікрофільмуванні. В наші часи кожна бібліотека повинна не тільки мати апарати для читання мі-

крофільмів та збереження мікрофільмів, надіслані з великих бібліотек, але ж кожен бібліотекар повинен знати процеси і апаратуру для мікрофільмування. Необхідність створення в бібліотеках (обл., респ.) звукозаписів, фототек тощо.

9. В бібліографії. В часи електроніки, кібернетики, телебачення виникає питання і спроби використання новітньої техніки в бібліотеках і бібліографічній справі. Це вже не спроби, а досягнення, що їх мають радянські та закордонні бібліотеки.

III. Інші питання раціоналізації — пачков'язальна машина:

а) мала,

б) велика.

IV. Дальші перспективи раціоналізації.

1. В хімізації. Пластмаси та полімери все більш входять у промисловість. Час ставити питання про втілення пластмас і в бібліотечну справу.

2. В телевізації. Закордонні бібліотеки зв'язані між собою багатоканальними телевізійними лініями. Час об'єднати великі бібліотеки країни телевізійними лініями.

V. Бібліотечний інститут повинен стати центром пропаганди передових методів бібліотечної роботи.

О. О. ШИМОН,

ст. викладач

УКРАЇНСЬКЕ РАДЯНСЬКЕ КІНО У ВІДБУДОВНИЙ ПЕРІОД

(1921—1925 рр.)

1. Криза кінематографічного господарства, яка виникла в країні на початку 20-х років внаслідок громадянської війни і імперіалістичної інтервенції, особливо гостро позначилась на молодій українській кінематографії, що не мала на той час власної матеріально-технічної бази. Останнє приводить до зменшення виробництва фільмів, порівняно навіть з 1918 роком (в довідниках зареєстровано лише дев'ять фільмів, створених на Україні в 1920 р., чотири — у 1921 р. і два — у 1922 році).

2. Керуючись настановами В. І. Леніна, вказівками партії щодо кіно та агітаційно-освітньої роботи з фільмом, партійні та радянські органи республіки вживають енергійних заходів, спрямованих на зміцнення національної кінематографії, спрямування її ідейних і художніх шукань. Ця глибоко творча ро-

бота позначається багатьма прикладами справжнього новаторства, цікавого для історії радянського кіно в цілому.

На жаль, в дослідженнях, присвячених початковому періоду розвитку української кінематографії, майже не відображено розвиток хронікально-документального і науково-популярного кіно; зовсім відсутні такі важливі питання, як масова кіноробота, кінофікація, прокат, розвиток кінотехніки, кіноосвіта тощо.

3. Подолання труднощів у галузі кіно починається з організаційних заходів: видаються постанови і методичні розробки по кінороботі; скликається Всеукраїнська нарада кінодіячів (Харків, листопад, 1920 р.); до кінотовиробництва залучається здібна молодь з числа політпрацівників Червоної Армії, учасників агітколективів і самодіяльності промислових підприємств; при Кінокомітеті створюються обласні відділи (Харківський, Київський, Одеський, Донецький, Катеринославський), які поступово зосереджують у своїх руках всю кінороботу.

4. Ще в 1920 році на базі невеличких ательє (Одеса, Ялта, Київ, Харків) створюються перші повнометражні ігрові фільми—«Розповідь про сім повішених» (2150 метрів, 1920 р.), «Вовчий діл» (1789 м, 1921 р.), а також деякі інші популярні в ті часи картини, зовсім відсутні в сучасних фільмографічних довідниках («Червона Армія»—2575 м, «Голод на Україні»—950 м і ін. Останній в 1921 році демонструвався на Всесоюзному з'їзді кінопрацівників у Москві).

5. Після реорганізації Кінокомітету у Всеукраїнське Фото-Кіно Управління—ВУФКУ (1922 р.) і створення Одеської і Ялтинської кінофабрик, виробництво фільмів починає швидко зростати (1922/23 роки—31 назва, у тому числі 8 художніх ігрових; 1923/24 роки—28, в тому числі 5 повнометражних; 1924/25 роки—95, серед яких 11 повнометражних і 7 художніх).

6. Наведені цифри свідчать про невпинний зріст у двадцятих роках документального і науково-популярного кіно.

Налагоджується випуск хронікального журналу «Маховик» (у 1924—25 роках щорічно виходило 12—14 частин). Окремі хронікальні сюжети досі є зразками бойової, оперативної кінопубліцистики («Діти вчать батьків» і ін.).

З'являються перші фільми агрозоотехнічні (про вирощування буряків, боротьбу з шкідниками сільського господарства); виробничі (залізничне будівництво на торфозробках); учбово-інструктивні (вивчення слюсарної справи); краєзнавчі нариси (наприклад, «Одеса—Батум»). Фільм «Махортрест» бу-

ло відправлено до Всеросійської сільськогосподарської виставки у Москві.

7. Значний інтерес має формування системи кінопрокату. Створюється централізована фільмотека, і вперше—щомісячні прокатні плани (1923 р.). Це дало змогу при невеликій кількості фільмів (на початок 1924 р. було 900 назв і 1300 копій, причому лише 40% з них задовольняло щодо ідейно-художньої і технічної якості, значно поліпшили кінопостачання (до жовтня 1923 року було видано 1885 кінопрограм цивільним установам, 2000—армійським, 2312—промисловим, причому у Донбас—більше 30%. Для кращого кінообслуговування робітничих клубів вперше запроваджується куцування кіноустановок.

8. Зростає і вдосконалюється кінофікація. Велика увага приділяється створенню культурно-освітніх кінотеатрів у містах і робітничих селищах, кінофікації села—шляхом створення постійних установок і розвиненої сітки пересувок. Тільки з травня до грудня 1924 року кількість культосвітніх театрів зросла із 141 до 380. За перше півріччя 1923 р. тільки харківські кінопересувки дали 246 сеансів, полтавські—173, перша автопересувка (Київ—169 сеансів. Кількість сеансів, даних пересувками за той же час, більш ніж у два рази перевищила показники 1920—21 років.

9. На початку 20-х років у республіці закладаються основи власної кінопромисловості. Починаючи з 1923 р., виготовляється кінопроекційна апаратура (Харків, Одеса), електростанції від якої використовуються також для місцевого освітлення (потужність їх дозволяла вмикати до 125 ламп по 25 свічок). Налагоджується також виробництво негативної і позитивної плівки (у 1923/24 роках—відповідно 5850 метрів і 21950 метрів; у 1924/25 рр.—біля 700 тис. метрів; у 1925/26 рр.—понад 1,2 млн. метрів).

10. Створюються учбові заклади, які готують творчі і технічні кадри для кіновиробництва (Одеський технікум з екранним і технічним факультетами, курси кіномеханіків). Значно зростає кількість працівників, зайнятих в кінематографії. (Наприклад, у 1923 році на кінофабриках працювало 47 чоловік, на початку ж 1925 року лише кінофікаторів налічувалось понад 2500).

11. Неоціниму допомогу розвитку українського кіно подавав Радянський уряд, діячі російської культури. Відомо, що в 1921 році В. І. Ленін вимагав виготовлення фільмів спеціально для України, куди направлялося багато кінотехнічного обладнання. Російські майстри кіно брали участь у створенні пер-

ших українських фільмів, в сценарних конкурсах (наприклад, на конкурсі 1924 р. був представлений «Бронепоезд 14-69»). Разом з тим українські кінематографісти запрошувались для створення фільмів за завданнями Главполітосвіти РРФСР, Фотокінобюро при Виконкомі Комінтерну і інших установ.

12. Тісні творчі зв'язки з російською культурою, з видатними майстрами українського театру, залучення до роботи молодих талановитих літераторів (Панч, Яновський, Бажан, Корнійчук і ін.),—все це сприяло піднесенню українського кіно, збагаченню усієї радянської кінематографії (відомо, що, починаючи з 1922 року, фільми українського виробництва з успіхом демонструвались за кордоном—в Америці, Німеччині, Франції, Японії; тільки в 1926—27 роках за межі країни було відправлено 33 копії двадцяти двох фільмів).

Д. С. САРАНЧУК,

кандидат філософських наук

В. І. ЛЕНІН ПРО ШЛЯХИ І ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ЗАБОБОНІВ

1. В. І. Ленін піддавав критиці буржуазних просвітителів XVIII століття, які гадали шляхом однієї освіти визволити маси від релігії. Він вказував, що в умовах капіталізму однією антирелігійною пропагандою не можна знищити релігію, оскільки гніт релігії є продукт і відбиття економічного гніту всередині суспільства. Для подолання релігії необхідно перш за все знищити експлуататорський лад, що її породжує і живить. В. І. Ленін також піддавав критиці анархістів, які намагались знищити релігію адміністративними заходами, шляхом заборони її. Він указував, що анархістська тактика боротьби з релігією лише зміцнює релігійний фанатизм, відвертає трудящих від революційної боротьби з капіталізмом. Боротьба з релігією повинна бути підпорядкована основним завданням класової боротьби пролетаріату за знищення капіталізму, за диктатуру пролетаріату, за побудову комунізму.

2. Внаслідок перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, побудови соціалізму і ліквідації експлуататорських класів в СРСР рішуче підірвані соціальні корні релігії, знищена класова база, на яку спиралася церква. В ході боротьби за побудову соціалізму і великої виховної роботи Комуністичної партії переважна більшість трудящих нашої країни

назавжди звільнилась від релігійних забобонів. Однак у частини радянських людей ще зберігаються релігійні забобони, що заважають їх активній і свідомій участі в побудові комунізму.

3. Релігія в СРСР є одним з найбільш живучих і шкідливих пережитків капіталізму в свідомості людей. Вона зберігається в силу відставання суспільної свідомості від суспільного буття, наявності впливу капіталістичного світу, дії стихійних сил природи, ослаблення в окремих місцях науково-атеїстичної пропаганди, активізації пропагандистської й організаторської діяльності церковників і сектантів.

4. В. І. Ленін вчить, що важливим засобом подолання релігійних забобонів є залучення всіх трудящих до активної і свідомої участі в будівництві комунізму. В практиці комуністичного будівництва віруючі люди усвідомлюють, що не божество, а трудові зусилля самих людей творять людське щастя. В результаті активної і свідомої участі в політичній, виробничій і культурній діяльності трудящі оволодівають матеріалістичним світоглядом і поривають з релігією.

5. В. І. Ленін надавав величезного значення науково-атеїстичній пропаганді, як важливій складовій частині комуністичного виховання трудящих. Він підкреслював шкоду адміністративних заходів боротьби з релігією і вказував, що потрібно боротися з релігією чисто ідейним і тільки ідейним шляхом, не допускаючи зневажання почуттів віруючих. В. І. Ленін також непримиренно боровся проти примиренського ставлення до релігії, вимагав систематичної, широкої науково-атеїстичної пропаганди. Релігія протилежна науці, несумісна з комунізмом. Комуністична партія, яка спирається на матеріалістичний світогляд, не може нейтрально ставитися до релігії, як реакційної і антинаукової ідеології.

6. Комуністична партія невтомно провадить в життя ленінські вказівки про шляхи і методи подолання релігійних забобонів. В постанові ЦК КПРС «Про помилки в проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення» від 10 листопада 1954 р. відмічається, що після перемоги соціалізму і ліквідації експлуататорів в СРСР служителі церкви в своїй більшості посідають лояльні позиції, беруть участь у русі на захист миру. Тому боротьба проти релігійних забобонів в теперішній час повинна розглядатися як ідеологічна боротьба наукового, матеріалістичного світогляду проти антинаукового, релігійного. Основним змістом науково-атеїстичної пропаганди повинно бути матеріалістичне пояснення найбільш важливих явищ природи і суспільства.

XXI з'їзд КПРС вказав, що в період розгорнутого будівництва комунізму особливого значення набуває комуністичне виховання і подолання пережитків капіталізму в свідомості людей. З цього витікає важливе завдання посилення науково-атеїстичної пропаганди як складової частини всієї роботи партії по комуністичному вихованню трудящих.

М. П. МЕЛЬНИЧЕНКО,
ст. викладач

ПЕРЕРВА ПОСТУПОВОСТІ І ВИРІШАЛЬНИЙ ПОВОРІТ У РОЗВИТКУ — ІСТОТНІ І ВИЗНАЧАЛЬНІ РИСИ СТРИБКА

1. Процес розвитку не є суцільною, безперервною лінією, де б зміни від початку і до кінця були однакові, де одна якість непомітно, невідчутно перетворювалася б у другу. Він проходить два ступені, дві стадії — стадію дрібних кількісних змін і стадію корінних якісних перетворень, або дві форми розвитку: еволюційну і революційну.

2. Зазначені стадії процесу розвитку носять об'єктивний характер. Вони визначаються тими двома станами, в яких перебуває кожне матеріальне тіло під час свого руху: станом відносного спокою і станом абсолютних змін. Як відносний спокій і абсолютні зміни являють собою два стани тіла, яке рухається, так і еволюція та революція являють дві форми його розвитку.

3. На протилежність метафізиці, яка відриває стадію кількісних змін від якісних, еволюційну форму від революційної, розглядає їх як щось ізольоване і не зв'язане між собою, діалектичний матеріалізм виходить з того, що кількісні і якісні зміни розвитку знаходяться в діалектичній єдності. Еволюція підготовляє революцію, революція завершує еволюцію. «Життя і розвиток у природі, — каже В. І. Ленін, — включають в себе і повільну еволюцію і швидкі стрибки, перериви поступовості» (В. І. Ленін. Твори, т. 16, стор. 308).

4. Діалектична єдність еволюційної і революційної форм розвитку не виключає, а передбачає специфічність кожної з цих форм. Своєрідність їх полягає, передусім, в характері тих змін, які властиві кожній з цих форм розвитку. Еволюційній формі, або першій стадії процесу розвитку, властиві поступові

зміни, а для революційної, або другої стадії процесу розвитку, характерні стрибкоподібні зміни.

5. Поступові зміни виявляються в їх безперервності в межах існуючої старої якості. Вони відбуваються стихійно і відносно повільно. Щодо свого характеру поступові зміни різнопорідні, дрібні, зовнішньо непомітні, приховані. В природі подібні зміни характеризуються відносним спокоєм, установленою певною рівновагою, стійкістю, постійністю, конденсацією, рівномірністю. В суспільному житті поступові зміни характеризуються «мирним» розвитком, установленою відносною рівновагою класових сил у класовому суспільстві. При поступових змінах прогресивні елементи стихійно продовжують свою щоденну роботу і вносять у старі порядки дрібні кількісні зміни.

6. Стрибкоподібні зміни виявляються у знищенні старої якості і народженні нової. Вони відбуваються не стихійно, а плановірно, бо вони підготовлені попередніми поступовими змінами. Якісні зміни відносно кількісних змін настають раптово, швидко. За своїм характером стрибкоподібні зміни глибокі, відкриті. Вони руйнують попередній стан об'єднання, єдності, гармонії, стійкості, рівноваги, застою, спокою, поступовості.

7. Наявність специфічних особливостей кожної окремої стадії і обумовлює перерив у розвитку процесу, бо з настанням другої стадії розвиток, характерний для першої стадії, переривається, тобто настає перерив поступовості.

Суть поняття «перерив поступовості» в розвитку полягає в тому, по-перше, що з настанням другої стадії процесу попередні кількісні зміни перериваються і виникають нові, змінюється сама природа кількісного зростання; по-друге, змінюються темпи розвитку: по-третє, відбуваються корінні зміни ролі протилежних сторін процесу.

Та з сторін, яка займала в період еволюційної стадії розвитку основне, визначальне положення, але являла собою на той час старе, консервативне, відтісняється новим на другорядне місце з дальшим звуженням і втратою її самостійності взагалі. Та з них, яка займала в попередній стадії підлегле, другорядне місце, але була передовою, прогресивною, виходить на перше місце, зміцнюється і розвивається, утворюючи собою новий процес.

8. Перерив поступовості в розвитку—момент переходу від старої якості до нової, від нижчого ступеню до вищого, тобто момент стрибкоподібного, якісного перетворення явища, яке розвивається. Стрибок і перерив поступовості обумовлюються

однією і тією ж об'єктивною закономірністю з тією, однак, різницею, що поняття «стрибок» за своїм змістом ширше, ніж перерив поступовості. Перерив поступовості в розвитку виражає собою лише одну сторону стрибка.

9. Перерив поступовості не означає припинення розвитку, а навпаки, є його дальшим посиленням, вищим кульмінаційним моментом розвитку. В цей час відбувається руйнування старого, яке віджило свій вік і стало гальмом для дальшого розвитку, і народження нового, прогресивного. Тому цілком правильно назвати цей період вирішальним поворотом у розвитку. Основоположники наукового комунізму називали революцію локомотивом історії. Стрибки, за висловом В. І. Леніна, являють собою «найбільш життєві, найбільш важливі, істотні, вирішальні моменти в історії людських суспільств»¹.

10. Не можна погодитись з тими філософами (В. П. Тугаринов, Г. П. Лем та інші)², які виключають з визначення стрибка таку його рису, як перерив поступовості в розвитку, пояснюючи це тим, що, мовляв, є багато стрибків, які відбуваються поступово. Не можна так само погодитись і з тими філософами (П. Д. Пузіков та інші), для яких стрибок «це тільки вирішальний пункт, вузол в розвитку»³, що не виражає собою форми переходу від однієї якості до другої. Але якщо немає переходу від однієї якості до другої, якщо немає народження нового, то не буде й поворотного пункту в розвитку. Вирішальний поворот у розвитку можливий тільки на основі перериву поступовості, на основі якісного перетворення старого в нове, тобто на основі стрибка в розвитку.

11. Діалектика переростання соціалізму в комунізм є яскравим підтвердженням того, що перерив поступовості та вирішальний поворот у розвитку являють собою істотні і визначальні риси стрибка.

¹ В. І. Ленін, т. 13, стор. 21.

² Див. статтю В. П. Тугаринова «О диалектике перерастания социализма в коммунизм». (Журнал «Философские науки» № 2, 1959, стр. 3—12); Г. П. Лем «О переходе старого качества в новое в общественном развитии» (Госполитиздат, 1958).

³ Пузіков П. Д. «Некоторые философские вопросы биологической эволюции» (Журнал «Вопросы философии», № 4. 1956, стр. 179).

ПИТАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ МЕХАНІЗАТОРІВ У КОЛГОСПАХ

1. На певному етапі розвитку колгоспного виробництва сільськогосподарська техніка була зосереджена в машинно-тракторних станціях. В зв'язку з цим механізатори, які обслуговували техніку, були робітниками державних підприємств і оплачувались машинно-тракторними станціями. Реорганізація МТС і продаж техніки колгоспам внесли істотні зміни в організацію і оплату праці механізаторів.

Успішна господарська діяльність колгоспів у великій мірі залежить від праці механізаторів, від їх матеріальної зацікавленості у високопродуктивному використанні техніки і підвищенні врожайності. В свою чергу матеріальна зацікавленість механізаторів залежить від наявної системи оплати праці.

2. Оплата праці механізаторів, застосовувана в МТС, незважаючи на те, що вона удосконалювалася на протязі довгого часу, виявилась складною і громіздкою. В ній застосовувалось понад 600 розцінок, вона не пов'язувалась з продуктивністю праці і з остаточними результатами діяльності колгоспів. Останнє особливо стосується періоду до 1957 року, коли лише 50% свого заробітку механізатори одержували від колгоспів. Тому колгоспам немає потреби зберігати таку складну систему оплати праці механізаторів—її треба значно спростити, перетворивши у важливий засіб підвищення продуктивності праці і зниження собівартості колгоспної продукції.

3. У відповідності з постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій» від 18 квітня 1958 року оплата праці механізаторів, які перейшли з МТС на постійну роботу до колгоспів, повинна бути не нижча раніш одержуваної в МТС по гарантійному мінімуму. При розробці нової системи оплати праці механізаторів окремі колгоспи, не знижуючи її, відмовились від найбільш істотних недоліків старої системи.

Ще в МТС склалася велика невідповідність між оплатою трактористів, з одного боку, і бригадирів тракторних бригад, їх помічників і обліковців, заправлювачів—з другого. Наскільки велика ця невідповідність, видно на прикладі кол-

госпу ім. Чапаєва Балакліївського району, який залишив механізаторам оплату, що вживалася в МТС (табл. 1). Частина колгоспів уже в цьому році відмовилась від такої оплати і оплачує працю бригадирів і їх помічників у процентах від заробітку голови колгоспу з тим, щоб зацікавити їх у загальному піднесенні економіки колгоспу.

Таблиця 1

Співвідношення в оплаті праці механізаторів у колгоспі ім. Чапаєва

№ п/п	Категорії механізаторів	Нараховано трудоднів за 9 м. 1959 р.	Сума середньо-місячн. зар. (в крб.)	В % до суми місяч. зароб. тракториста
1	Тракторист	923	1025	100
2	Бригадир тракторн. бригади	1938,8	2133	208,1
3	Помічник бригадира	1534,5	1775	174,1
4	Обліковець-заправл.	1151,8	869	84,7

4. В ряді колгоспів великі зміни проведені в системі оплати трактористів. Найбільш значні вони в колгоспах, що перейшли на грошову оплату праці колгоспників. При новій формі розцінки в трудоднях були замінені грошовими.

В колгоспі ім. Сталіна Балакліївського району при переході на грошову оплату упорядковано норми виробітку, а також розроблено норми виробітку для тих робіт, які раніш були ненормовані.

Колгосп розраховується з механізаторами щомісячно, виплачуючи їм 80% місячного заробітку, в кінці року провадиться остаточний розрахунок. Зерно механізатори купують у колгоспі по державних закупочних цінах з розрахунку 150 г на кожний зароблений карбованець.

5. Система оплати механізаторів, застосована колгоспом ім. Сталіна, ще недосконала, але вона спростила облік і поліпшила оплату праці механізаторів. Та ця система ще недостатньо зацікавляє механізаторів у кінцевих результатах роботи колгоспу. Враховуючи значення фактору часу в сільському господарстві, необхідно зацікавити механізаторів у перевиконанні норм виробітку, що дозволить виконувати польові роботи в кращі агротехнічні строки. Було б доцільним зберегти трактористам додаткову плату за класність, поскільки це стимулювало б підвищення ними кваліфікації.

РОЗРОБКА В. І. ЛЕНІНИМ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ТАКТИКИ БОЙКОТУ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ

1. Ленінська стратегія і тактика КПРС є цінним надбанням міжнародного комуністичного і робітничого руху, на якому вчилися і вчать братні компартії всіх країн.

Питання про вміння керувати масовим революційним рухом стало особливо важливим для партії більшовиків у період революції 1905—1907 років. III з'їзд РСДРП в квітні 1905 року накреслив стратегічний і тактичний план більшовиків у першій російській революції, який одержав всебічне теоретичне обґрунтування і розвиток в праці В. І. Леніна «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції».

2. Думська тактика більшовиків у період першої російської революції, розроблена В. І. Леніном, впливала із загальної стратегії і тактики партії в буржуазно-демократичній революції і докорінно відрізнялась від опортуністичної парламентської тактики меншовиків і лідерів II Інтернаціоналу, які, ігноруючи позапарламентську революційну боротьбу пролетаріату, перетворили свої партії в реформістські, в додаток до парламентських соціал-демократичних фракцій.

Ленінська тактика активного бойкоту булігінської і I Державної думи у 1905—1906 роках і революційного використання Державної думи II, III і IV скликання — блискучий приклад гнучкості, маневреності і цілеспрямованості парламентської тактики марксистсько-ленінської партії.

3. Розробляючи тактику партії більшовиків щодо Державної (булігінської) думи у 1905 році, В. І. Ленін виходив із врахування історичної обстановки, яка склалася в країні, і перспектив розвитку революції. Він передбачав два можливі результати першої російської революції: або вона закінчиться рішучою перемогою над царизмом і встановленням демократичної республіки, або вона закінчиться угодою царизму з буржуазією на основі куцої конституції.

Обіцянка царя (в маніфесті 6 серпня 1905 р.) скликати дорадчу Державну думу була намаганням монархії укласти угоду з буржуазією для того, щоб перевести народний рух з революційного шляху на монархічно-конституційний шлях розвитку. Робітничий клас і селянство, керовані партією більшовиків, були зацікавлені в кращому результаті революції,

тобто в рішучій перемозі над царизмом. Розгортання революційного руху весною і влітку 1905 р. показувало, що є можливість шляхом безпосередньої масової революційної боротьби добитися рішучої перемоги революції. У зв'язку з цим, вказував В. І. Ленін, головне завдання пролетаріату та його партії полягало в тому, щоб зірвати угоду царизму з буржуазією проти революції, приєднати до себе селянство і виграти час для підготовки і проведення збройного повстання.

В. І. Ленін в ряді своїх праць викрив класову суть булігінської Думи, як нікчемного придатка царського бюрократичного апарату, і, передбачаючи дальший хід розвитку революції, неминучість її наростання, висунув лозунг активного бойкоту Думи. В. І. Ленін писав: «Лозунг бойкоту булігінської Думи і був лозунгом боротьби за шлях безпосередньо-революційної боротьби проти *шляху* конституційно-монархічного» (Твори, т. 13, стор. 5).

4. Ленінська тактика активного бойкоту Думи в період піднесення революції була одним із нових і важливих засобів марксистської партії в справі організації і мобілізації народних мас на боротьбу проти царського самодержавства. Більшовицький лозунг бойкоту Думи був не самоціллю, а засобом піднесення революційного руху, що закликав пролетаріат і селянство до збройного повстання. Тільки в підготовці і проведенні збройного повстання, писав В. І. Ленін, є «можливість того, щоб комедія Думи не була кінцем російської буржуазної революції, а стала початком повного демократичного перевороту, що запалює пожежу пролетарських революцій в усьому світі» (Твори, т. 9, стор. 277). Меншовицький же лозунг організації революційного самоврядування і участі в Думі відкидав збройне повстання і закликав пролетаріат до союзу з контрреволюційною ліберальною буржуазією.

5. Активний бойкот включав різноманітні форми і методи боротьби за зрив Державної думи і мав на меті: а) викрити конституційні ілюзії (які поширювались чорносотенцями та лібералами серед народу), звільнити селянство з-під впливу ліберальної буржуазії, створити міцний союз пролетаріату з селянством і забезпечити гегемонію робітничого класу в революції; б) об'єднати навколо пролетаріату всі революційно-демократичні сили країни для рішучої перемоги буржуазно-демократичної революції і переростання її в революцію соціалістичну.

6. Більшовицькі організації, схваливши ленінську тактику активного бойкоту Думи, розгорнули велику агітаційно-про-

пагандистську і організаторську роботу серед всіх верств населення за зрив Думи і підготовку збройного повстання.

Ленінський лозунг активного бойкоту Думи дійсно став могутнім революційним засобом політичного виховання, організації і мобілізації робітничого класу, селянства і всіх прогресивних сил країни на розширення і поглиблення революції. Тактика активного бойкоту Думи увінчалась блискучим успіхом. Булігінська Дума, не встигнувши зібратися, була зметена могутньою хвилею всеросійського жовтневого політичного страйку.

7. Ленінська тактика активного бойкоту булігінської Думи і всеросійський жовтневий страйк збагатили пролетаріат цінним досвідом масової політичної боротьби і сприяли дальшому піднесенню революційного руху. В ході цієї боротьби пролетаріат завоював усьому народові, хоч і на короткий час, основні громадянські свободи і створив вперше в Росії легальну марксистську пресу, профспілки і Ради робітничих депутатів, які стали прообразом Радянської влади.

Бойкот булігінської Думи переконливо показав, що при поєднанні різних форм і засобів боротьби «іноді корисно і навіть обов'язково уміти відмовитися від парламентських». В сучасних умовах імперіалісти, прагнучи зберегти колоніалізм, змушені обіцяти надання народам колоній куцих «конституцій», «самоврядування» і т. ін. Народи колоніальних країн під керівництвом комуністичних і робітничих партій, використовуючи досвід більшовиків, активно бойкотують ці примарні обіцянки колонізаторів і з зброєю в руках ведуть героїчну боротьбу за національну незалежність своїх країн.

Т. О. СКРИПНИК,

ст. викладач

В. І. ЛЕНІН І ПИТАННЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

1. Комуністична партія Радянського Союзу і її засновник В. І. Ленін у своїй повсякденній політичній і організаційній роботі завжди використовували пресу як найбільш гнучкий засіб виховання і організації мас.

В. І. Ленін ще в дореволюційні роки розробив основні положення про пресу як колективного пропагандиста, агітатора і організатора мас, висунув і глибоко обґрунтував принцип партійності літератури, видавничої справи і взагалі всієї ідеологічної роботи.

Принцип партійності був і лишається на сьогодні дорого-вказом у розвитку культури трудового народу.

2. Готуючи до друку свої твори в дореволюційний період, В. І. Ленін постійно піклувався про інтереси читача. Книгу видавати так, щоб забезпечити читачу зручність її читання і вивчення—першорядна і головна вимога В. І. Леніна до кожного видання.

Особливо старанно В. І. Ленін слідкував за набором і розміщенням таблиць, діаграм, допоміжних покажчиків тощо. Велику увагу приділяв він зовнішньому оформленню видань: «типографская аккуратность и изящность издания очень важны», — писав він в листах до А. І. та М. Т. Єлізарових, які за його проханням займались виданням книги «Розвиток капіталізму в Росії».

Підбір шрифтів, розміщення матеріалу, назви розділів і параграфів, коректа, чіткість відбитків і ряд інших питань техніки видавничої справи завжди були в полі зору В. І. Леніна, коли мова йшла про те чи інше видання, призначене для масового поширення.

3. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції В. І. Ленін приділяв надзвичайно велику увагу питанням створення нової соціалістичної преси і видавничої справи. За його ініціативою і під безпосереднім його керівництвом ішло організаційне налагодження цієї справи. Рада Народних Комісарів приймає ряд підписаних В. І. Леніним декретів і постанов з питань організації видавничої справи в країні, націоналізації поліграфічної і паперової промисловості, боротьби з контрреволюційною пресою.

4. В. І. Ленін постійно слідкував за організацією плано-мірної роботи нових радянських видавництв. Він вимагав особистої відповідальності працівників видавництв за випуск кожної книжки, суворого покарання порушників трудової дисципліни.

В. І. Ленін вважав, що характер оформлення книги повинен відповідати важливості її змісту. Виключно цінними з цього приводу є його вказівки керівникові Держвидаву РРФСР В. В. Воровському.

5. Дуже важливими є також його вказівки про підготовку до друку окремих видань періоду іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни.

Особливої уваги заслуговує піклування В. І. Леніна про випуск творів російських і зарубіжних класиків художньої літератури.

6. Надзвичайно цікава і повчальна історія видання книги «План электрификации РСФСР» (Доповідь VIII з'їздові Рад Державної комісії електрифікації Росії), за випуском якої В. І. Ленін слідкував щоденно, надаючи великого значення масовому розповсюдженню цієї книги, надрукованої в дуже важких умовах того часу.

7. Поряд з цим В. І. Ленін постійно слідкував за тим, щоб надрукована книжкова продукція правильно і своєчасно розподілялась між бібліотеками і іншими закладами культури, щоб більшість наших газет доходила до читачів з середовища робітничого класу і селянства.

8. За роки Радянської влади заповіді великого вождя повністю перетворені в життя. Тепер у нас створена розгалужена сітка видавництв різних типів і видів, які друкують літературу з найрізноманітніших питань багатьма мовами світу.

Л. І. КОЛОМІЙЧЕНКО,

ст., викладач

ВИДАННЯ ТВОРІВ В. І. ЛЕНІНА НА УКРАЇНІ (1926—1941 рр.)

За роки Радянської влади на Україні проведена велика робота по вивченню і науковій публікації літературної спадщини В. І. Леніна. Багато зроблено в цьому напрямі в роки соціалістичної реконструкції народного господарства, коли здійснювався ленінський план індустріалізації країни та колективізації сільського господарства. Реконструкція проходила в умовах гострої класової боротьби в зв'язку з опором капіталістичних елементів. Значення творів В. І. Леніна в цей час особливо зростає тому, що в них теоретично з'ясовувались шляхи і методи побудови соціалізму в країні.

Комуністична партія проводить енергійну роботу по виданню творів основоположників марксизму-ленінізму. В 1927 році виходить перше українське видання «Капіталу» К. Маркса в 3-х томах; «Походження сім'ї, приватної власності та держави», «Людвиг Фейербах та кінець класичної німецької філософії» Ф. Енгельса; з творів В. І. Леніна виходить багато тематичних збірок та окремих видань. Напр., праця Леніна «Про кооперацію» виходила на протязі лише 3-х років шість разів тиражем більш 65 000 примірників.

Потреба в творах В. І. Леніна збільшилася в зв'язку з прийняттям в квітні 1929 року першого п'ятирічного плану.

Х з'їзд КП(б)У, розглядаючи питання п'ятирічного плану УРСР, особливу увагу звернув на культурне будівництво, на розвиток преси, як одного з засобів мобілізації та активізації трудящих мас навколо основних народногосподарських завдань.

Збільшенню видань творів В. І. Леніна в роки першої п'ятирічки сприяло створення нових видавництв. За постановою РНК УРСР в серпні 1930 року організовується Державне видавниче об'єднання України (ДВОУ), до складу якого ввійшли видавництва: Держукрвидав, «Пролетарий», «Книгоспілка» та інші. Це дозволило краще планувати та координувати видання книжкової продукції. На базі «Пролетария» із системи ДВОУ відокремлюється в 1931 році видавництво «Пролетар», яке працювало під безпосереднім керівництвом Культпропа ЦК КП(б)У. Партвидав УРСР, йдучи назустріч читачам, розгорнув видання творів В. І. Леніна українською мовою.

Особливо багато праць В. І. Леніна було видано в четвертому завершаючому році п'ятирічки; якщо в 1929 році було видано всього 8—10 назв творів В. І. Леніна загальним тиражем біля 104 000 примірників, то в 1932 році було видано вже більш 40 назв загальним тиражем більш 1 млн. 720 тис. примірників. Саме в цей час починається видання Творів В. І. Леніна, потреба в якому була тим більша, що перше російське видання, яке виходило з 1920—1926 рр., так і не було перекладено на українську мову.

Перше українське видання Творів В. І. Леніна почало виходити по рішенню ЦК КП(б)У з 1928 року в Харкові. Переклад здійснювався з 2-го російського видання. Для редагування перекладу була створена спеціальна комісія ЦК КП(б)У. Складалось видання з 25 томів. Випуск його не був закінчений. В перекладі тексту були допущені неточності. Але, незважаючи на недоліки, це видання, як перше видання українською мовою, мало певне значення. На його базі збільшився випуск окремих, найбільш актуальних праць В. І. Леніна.

Видаються в цей час і різні тематичні збірки з творів В. І. Леніна. Тематика їх визначалася завданнями моменту. Вийшла, зокрема, збірка «Ленін про куркуля», що складалася з невеликих уривків, розміщених в 10 розділах. Кожний з цих розділів можна було використати для бесіди, доповіді серед читачів. Вихід збірок класиків марксизму-ленінізму «Про побудову соціалізму і пролетарську державу», «Про планування соціалістичного будівництва» був обумовлений тим,

що кадрам промисловості і сільського господарства потрібні були висловлювання класиків марксизму-ленінізму з питань планування і організації господарства в соціалістичній державі.

Твори В. І. Леніна видавалися на Україні не лише українською і російською мовами, а і мовами нацменшинств. В 1931 році було створено Нацменвидав, яке випускало твори Леніна польською, німецькою, єврейською, болгарською, молдавською та іншими мовами.

В роки другої п'ятирічки, коли особливо загострилася увага до завдань комуністичного виховання трудящих, потреба в творах В. І. Леніна ще більш зростає, а тому і збільшуються їх видання. Щорічний тираж ленінських творів перевищує мільйон примірників. Здійснюється в цей час 2-е українське видання Творів В. І. Леніна (переклад з 3-го російського). Це видання вийшло на протязі 1935—1937 рр. у складі 29 томів загальним тиражем 1025 тис. примірників. В цьому виданні мали місце недоліки як текстологічного, так і бібліографічного характеру, проте воно відіграло значну роль у пропаганді марксизму-ленінізму до виходу більш повного та якісного 4-го видання.

Видаються в ці роки Вибрані твори В. І. Леніна, закінчений був переклад 6-томника. Здійснюється переклад з російського Вибраних творів В. І. Леніна в 2-х томах, а також 3-томника творів В. І. Леніна за 1917 рік. Видаються тематичні збірки. Чотирма виданнями був виданий збірник «Маркс—Енгельс—марксизм». Українською і російською мовами вийшов збірник «Про Україну», який містив статті, виступи, документи і переписку В. І. Леніна, починаючи з 1883 року.

Недоліками у виданні Творів В. І. Леніна було припущення при перекладах неточностей текстів та лексичні хиби. В редакції, видавництва проникали націоналістичні елементи, що позначалося на якості перекладів. Не розроблювались бібліографії до видань. Якщо російською мовою був виданий Довідник з різними показниками до Творів В. І. Леніна, то українською мовою такого довідника не було.

У виданні Творів В. І. Леніна, починаючи з 1938 року, коли країна перейшла до нового етапу свого розвитку, проходять серйозні зміни, пасамперед у поліпшенні якості видань. На Україні наукова підготовка текстів до друку здійснюється в цей час Інститутом історії ЦК КП України — філіалом інституту Маркса—Енгельса—Леніна при ЦК ВКП(б), який

став центром науково-дослідної роботи по виданню творів В. І. Леніна в республіці.

В ряді постанов ЦК ВКП(б) зобов'язує ІМЕЛ та його філіали приступити до перевидання творів В. І. Леніна, К. Маркса та Ф. Енгельса. Розгортається робота по уточненню текстів, по створенню науково-бібліографічного апарату. За три з половиною роки до Вітчизняної війни в УРСР було видано творів В. І. Леніна лише українською мовою загальним тиражем біля 2 050 780 примірників, в тому числі ряд збірок, напр., — Ленін В. І. «Про захист соціалістичної вітчизни» та інші.

Видання творів В. І. Леніна на Україні в роки передвоєнних п'ятирічок проходило в умовах розквіту соціалістичної економіки і культури. В цей час твори Леніна вийшли всіма типами видань, крім підготовчих матеріалів—«Ленинских сборников». Всього за передвоєнні роки на Україні творів В. І. Леніна було видано 655 назв загальним тиражем 11 566,5 тис. примірників, причому українською мовою—435 назв тиражем 10 054,5 тис. примірників, російською мовою — 128 друкованих одиниць тиражем 1138 тис. примірників, іншими мовами—92 назви тиражем 377 тис. примірників.

Вихід творів В. І. Леніна переважно українською мовою є свідченням зросту української культури соціалістичної за змістом, національної по формі.

На базі значної роботи, проведеної по виданню творів В. І. Леніна в передвоєнні роки, зразу ж після закінчення Великої Вітчизняної війни на Україні була розгорнута робота по здійсненню нових видань творів В. І. Леніна. Так, уже в 1952 році завершується переклад українською мовою 4-го видання, виходить багато тематичних збірок, вибраних творів, окремих видань. Успішно здійснюється вперше на українській мові 2-е видання творів К. Маркса та Ф. Енгельса.

С. І. ВОЛКОВА,

викладач

ЧАСТКОВИЙ ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ЧИТАЧІВ ДО КНИЖКОВИХ ФОНДІВ БІБЛІОТЕК

1. За сучасних умов, в період розгорнутого будівництва комунізму, коли незмірно зріс культурний рівень радянського народу, відкритий доступ до бібліотечних фондів, як одна з найбільш досконалих форм обслуговування читачів, все ширше і ширше впроваджується в практику роботи наших бібліотек.

Правильно організований відкритий доступ дає можливість повніше задовольняти запити і інтереси різних груп читачів, значно розширити їх світогляд, дозволяє краще використовувати книжкові фонди бібліотек.

2. Поруч з повним відкритим доступом в ряді бібліотек вводиться так званий частковий відкритий доступ читачів до окремих частин бібліотечного фонду.

3. Частковий відкритий доступ застосовується в бібліотеках у 2-х випадках:

1) коли бібліотеки не мають відповідних умов для повного відкритого доступу;

2) коли бібліотеки не зразу відкривають свій фонд перед читачами, а поступово, по частинах.

4. Для цілого ряду бібліотек частковий відкритий доступ є перехідним щаблем до організації повного відкритого доступу. Він дозволяє поступово, послідовно підготуватися до відкритого доступу: бібліотекарям — продумати засоби розкриття книжкового фонду, його організацію; читачам — придбати навички самостійного вибору книг.

5. Частковий відкритий доступ читачів до книжкових фондів одержав за останній час порівняно широке розповсюдження і прийняв найрізноманітніші форми.

6. З найбільш розповсюджених форм організації часткового відкритого доступу заслуговують на увагу такі:

1) дні відкритого перегляду літератури (по темах або з окремих галузей знань);

2) так звані «тематичні» стелажі, на яких експонуються книги з певної проблеми, теми, жанру або виду літератури;

3) доступ спеціалістів до розділу фонду по спеціальностях («техніка», «сільське господарство», «медицина», «історія» і т. ін.);

4) доступ всіх читачів до літератури окремої галузі або ряду галузей (суспільно-політична література, твори класиків марксизму-ленізму, природознавство, художня література).

7. При організації часткового відкритого доступу необхідно передбачити: на яку групу або категорію читачів він розрахований; яку літературу (галузь, тема або вид) він буде відображати; яким чином він буде організований.

8. Частковий відкритий доступ придатний для бібліотек всіх типів, в цьому його значення. Як показує практика, введення часткового відкритого доступу дає корисні результати в справі покращання обслуговування читачів.

ПРОПАГАНДА НАУКОВО-АТЕЇСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В МАСОВИХ БІБЛІОТЕКАХ

1. Позачерговий XXI з'їзд КПРС поставив завдання рішуче покращити роботу по комуністичному вихованню мас. Важливою складовою частиною комуністичного виховання трудящих є науково-атеїстична пропаганда.

2. Важлива роль у пропаганді науково-атеїстичних знань належить бібліотекам. Бібліотеки при допомозі книг, брошур, журналів пропагують у масах найновіші досягнення науки й техніки, роз'яснюють політику КПРС по відношенню до релігії й церкви, розвінчують шкідливість релігійних забобонів. Пропаганда науково-атеїстичної літератури сприяє формуванню у читачів наукового, матеріалістичного світогляду, допомагає окремим радянським людям подолати найбільш живучий пережиток минулого — релігію.

3. Вивчення та узагальнення досвіду роботи бібліотек дає змогу визначити основні принципи, властиві бібліотекам при організації пропаганди науково-атеїстичної літератури.

а) Перш за все пропаганда науково-атеїстичної літератури повинна проводитись планово і систематично. Кращі масові бібліотеки Харківської, Одеської та Станіславської областей систематично, із року в рік ведуть пропаганду науково-атеїстичної літератури. В багатьох сільських та районних бібліотеках організовано кутки атеїста. Тут зібрано всю методичну літературу, яку видають обласні та республіканські бібліотеки на допомогу науково-атеїстичній пропаганді, бібліографічні матеріали (плани читання, рекомендаційні списки, покажчики літератури і ін.), наглядні посібники, бібліотечні плакати, картотеки газетно-журнальних статей тощо. Створення кутка атеїста значно сприяє плановості і систематичності пропаганди науково-атеїстичної літератури.

Важливе значення має вміле застосування різноманітних форм і методів пропаганди науково-атеїстичної літератури. В бібліотеках провадяться лекції, читацькі конференції, вечори запитань і відповідей, бібліографічні огляди, голосні читання з бесідами, книжкові виставки, бібліотечні плакати. Ряд бібліотек влаштовують полиці з науково-атеїстичною літературою та дні відкритого доступу до неї. Наприклад, 16 районна бібліотека м. Одеси організувала тиждень відкритого доступу до природничо-наукової та науково-атеїстичної літератури.

Внаслідок цих заходів видача природничо-наукової літератури збільшилась в 4 рази.

б) Важливе значення має диференційоване обслуговування читачів. Рекомендація науково-атеїстичної літератури потребує індивідуального підходу до кожного з них. Тому основне місце займає індивідуальна робота з читачами: бесіди, складання планів читання тощо. Серйозної уваги потребує пропаганда літератури серед недостатньо підготовлених людей, які вагаються: вони не ходять в церкву, але ще не мають міцного, матеріалістичного світогляду.

4. Недоліками в пропаганді науково-атеїстичної літератури є слабка індивідуальна робота з читачами і недостатнє використання бібліографії на допомогу пропаганді науково-атеїстичної літератури.

А. А. АШУКІН,
ст. викладач

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕТОДИКИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТВОРІВ ДРУКУ

1. Спеціальна методика класифікації літератури має велике практичне значення. Вона забезпечує розкриття змісту бібліотечного фонду за галузями знань у систематичному каталозі, створює можливість для застосування систематичної розстановки фонду, сприяє пропаганді літератури за галузями знань.

2. Не дивлячись на велике практичне значення спеціальної методики класифікації, теоретична розробка її недостатня.

До цього часу ще не визначені її основні питання, повністю не вивчені особливості класифікації літератури з окремих галузей знання, деякі питання залишаються дискусійними.

В учбових посібниках для бібліотечних інститутів матеріал викладається з різною повнотою і не охоплює класифікацію літератури з усіх галузей знання.

3. Завдання відповідних спеціальних кафедр бібліотечних інститутів у вивченні спеціальної методики класифікації літератури полягає в розробці плану, що ураховував би як питання загальні для всіх галузей знань, так і характерні для окремих галузей.

4. Виходячи з того, що класифікація літератури з окремих галузей знання визначається змістом галузей знання та особ-

ливостями побудови таблиць бібліотечної класифікації, вивчення спеціальної методики класифікації повинно включати такі основні питання: поняття про ту чи іншу галузь знання; місце і структуру певного відділу у таблицях бібліотечної класифікації; зв'язки і розмежування між відділами в цілому та їх деякими відділеннями; класифікація книг з окремих і загальних питань певної галузі знань; класифікація літератури з деяких питань, тем, характерних для тієї чи іншої галузі знань.

5. Вивчення структури того чи іншого відділу таблиць бібліотечної класифікації повинно обмежитись тільки загальною її характеристикою, що включає такі питання, як принципи групування відділень, послідовність їх розташування, побудова загальних і часткових розділів відділу.

6. У питанні про зв'язки і розмежування між відділами визначаються межі, що розділюють суміжну за змістом літературу тієї чи іншої галузі знання і тим самим вирішується головне питання методики класифікації — яка література відноситься до того чи іншого відділу в цілому.

7. У спеціальній методиці має значення питання послідовності вивчення класифікації літератури з окремих галузей знання. Зараз існує така послідовність вивчення: у відповідності з розташуванням основних відділів у таблицях бібліотечної класифікації або за певними комплексами.

8. Запропоновані рішення деяких основних питань спеціальної методики класифікації літератури не є остаточними. Безсумнівно, що в цілому ці рішення покращать викладання класифікації літератури за галузями знань в ХДБІ.

Л. І. КОТЕНКО,
викладач

ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ ПРИ ВІДКРИТОМУ ДОСТУПІ ДО НИХ ЧИТАЧІВ

(На досвіді роботи масових бібліотек м. Харкова і Харківської області)

1. Організація бібліотечних фондів при відкритому доступі повинна забезпечити всебічне розкриття їх змісту перед читачами як за галузями знань, так і за окремими темами. Широке розкриття фонду сприятиме ефективному обслуговуванню читачів і пропаганді книги.

2. Бібліотечний фонд треба підготувати до відкритого доступу: вилучити застарілу літературу, перевірити правильність класифікації книг та їх розстановку. При наявності у фонді значної екземплярності окремих книг організовується дублетний фонд за галузями знань.

3. Розкриття змісту фондів за галузями знань, як правило, вимагає зближення споріднених відділів по тематиці і розташування стелажів з книгами в певній послідовності. У Близнюківській районній бібліотеці прийнята, наприклад, така послідовність розташування відділів літератури: Філософія. Психологія. Логіка (1), Марксизм-ленінізм (ЗК), Суспільно-політична література (3), Історія (9), Географія (91), Природознавство і математика (5), Медицина (61), Фізкультура і спорт (7А), Сільське господарство (63), Техніка (6), Мистецтво (7), Мовознавство (4), Літературознавство (8), Художня література. Послідовність розташування відділів може бути різною, вона залежить від таких факторів, як обсяг і склад фонду, приміщення і обладнання конкретної бібліотеки.

4. Доцільно розкривати зміст фондів і за окремими актуальними темами з метою ширшого показу фондів, пропаганди книги і задоволення запитів різних груп читачів. Бібліотеки влаштовують тематичні стелажі або полиці книг з більш або менш тривалим експонуванням книг на такі теми: «Грудневий Пленум ЦК КПРС», «До Декади української літератури і мистецтва у Москві», «Наука і релігія—непримиренні», «Література про Харківщину» та інші.

5. В умовах відкритого доступу по-новому організовується фонд бібліографічної літератури. Замість розташування в загальному відділі, як це було раніш, актуальні бібліографічні покажчики повинні бути наближені до стелажів з книгами відповідної тематики, щоб читачі користувались ними при доборі книг.

6. З метою розкриття змісту бібліотечного фонду, допомогти читачам у самостійному виборі книг, необхідне відповідне оформлення бібліотечного фонду: написи на стелажах з зазначенням назв відділів, піввідділів та їх індексів, поличні роздільники, схема розміщення відділів літератури тощо.

7. Організацію фондів при відкритому доступі не можна проводити у відриві від систематичного каталогу. Роль систематичного каталогу в умовах відкритого доступу не зменшується, а навпаки, збільшується. Всебічно розкриваючи бібліотечний фонд, систематичний каталог допомагає читачам орієнтуватися у фонді, добирати потрібну літературу.

ТЕМАТИЧНИЙ ПІДБІР ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПРИ ВІДКРИТОМУ ДОСТУПІ ДО КНИЖКОВОГО ФОНДУ

1. Постанова XXI з'їзду КПРС і рішення червневого Пленуму ЦК КПРС про дальший розвиток технічного прогресу вимагають розповсюдження науково-технічних знань, досягнень вітчизняної та зарубіжної науки і передового досвіду. Неухильний розвиток науки, впровадження у виробництво нової техніки та прогресивної технології ставлять перед робітниками, інженерно-технічними і науковими працівниками відповідні вимоги нових знань, підвищення своєї кваліфікації.

2. В зв'язку з цим зростає необхідність всебічної широкої пропаганди науково-технічної літератури та літератури з економіки і організації виробництва. Неухильно зростає попит на цю літературу з боку читачів різних груп. Характер і зміст їх попиту залежить від роду заняття, професії, ступеня їх підготовки, культурно-технічного рівня. Завдання бібліотек — знайти найбільш ефективні форми і методи пропаганди науково-технічної літератури та задоволення різноманітного попиту читачів на неї.

3. Такою сучасною формою є система відкритого доступу читачів до книжкового фонду. Дні відкритого огляду окремих розділів фонду та тематичні полиці вільного вибору є різновидністю цієї системи і повинні набрати найбільш широкого розповсюдження як активна форма пропаганди різної літератури.

4. Організуючи тематичні полиці, перш за все треба врахувати завдання, що стоять перед бібліотекою на даному етапі, а також контингент читачів. Робота по пропаганді технічної літератури повинна бути щільно ув'язана з завданнями виробничих організацій свого району. При виборі теми не треба припускати узагальнення ряду питань, вони мусять бути розділами головної теми або самостійними темами. Добір літератури провадиться на підставі критичного оцінювання з врахуванням її читацького призначення. Необхідно додержуватися всебічного освітлення теми шляхом підбирання літератури з різних відділів, суміжних з темою, і використання усіх видів і типів технічної літератури.

5. Принципи тематичного підбирання літератури для робочих кадрів, інженерно-технічних працівників і широких кіл чи-

тачів не однакові. При організації тематичних полиць для робочих кадрів основним матеріалом є виробничо-технічна література. В іншому разі використовується також література з теоретичних основ даної професії. Знання бібліотекарем основних ознак професії, вимог виробництва і ступеня підготовки читачів повинно забезпечити високу якість цієї роботи.

6. Організуючи тематичні полиці для інженерно-технічних працівників, треба забезпечити спеціалісту можливість самостійно орієнтуватися у загальній масі літератури по темі, що має для нього реальне значення при розв'язанні виробничих питань. Приступаючи до цієї роботи, бібліотекар повинен мати на увазі, що інженерно-технічні працівники складають декілька груп, попит яких значно відрізняється один від одного в залежності від вимог їх роботи. Матеріалом для організації тематичних полиць повинна бути виробничо-технічна, науково-технічна література, спеціальні види технічної літератури, а також матеріали технічної інформації. Вибірково подається іноземна література. Як бібліографічні джерела використовуються тематичні покажчики, реферативні журнали і збірники, бібліографічні покажчики іноземної літератури.

7. Підбираючи літературу для широких кіл читачів з метою пропаганди сучасного становища і перспективи розвитку науки та техніки, бібліотекар, в основному, використовує науково-популярну літературу, в першу чергу науково-популярні серії видавництва Академії наук СРСР, «Машгиз», «Держтехвидав», «Гостехиздат», «Молодая гвардия», «Знание».

8. Значна роль при організації тематичних полиць вільного вибору належить рекомендаційним і ретроспективним бібліографічним покажчикам. В залежності від теми та читачького призначення складається план бібліографічних посібників, необхідних для розшуку літератури по темі. Завдання бібліотекаря — всебічно їх використати та широко пропагувати серед читачів, ознайомлювати їх з структурою, методами використання.

З. В. ГІМАЛЬДІНОВА,
викладач

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА НА УКРАЇНІ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

1. Віроломний напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз припинив мирну працю українського народу. З

перших днів війни трудящі Радянської України перебудували роботу на военний лад, все підпорядковували інтересам фронту. В умовах початку війни перебудували свою роботу також і бібліотеки республіки, підпорядкувавши її завданням розгрому ворога.

2. Війна створила смертельну загрозу культурним, художнім цінностям і книжковим скарбам України. Партія та уряд республіки вживають негайні заходи по забезпеченню збереження бібліотечних фондів шляхом евакуації найбільш цінних книг у глибокий тил, а також шляхом надійного укриття залишених книжкових фондів від грабежу та розбою гітлерівських мародерів.

3. Німецько-фашистські загарбники грабували й нищили культурні та історичні цінності. Величезну шкоду заподіяли німецькі загарбники бібліотекам республіки. Німецькими окупантами було спалено, пограбовано, вивезено у Німеччину понад 80 млн. бібліотечних книг.

4. В період німецько-фашистської окупації бібліотеки України припинили свою роботу по обслуговуванню читачів літературою. Організація і проведення політико-виховної роботи були покладені на підпільні партійні й комсомольські організації партизанських загонів і з'єднувань, які розповсюджували літературу, проводили збори, голосні читання, бесіди серед населення окупованих районів.

5. В міру визволення території України від німецьких загарбників почалась робота по відбудові сітки бібліотек і їх книжкових фондів. Велика заслуга в цій справі належить бібліотечним працівникам України, які організували у визволених районах збирання книг серед населення, а також книг, захованих бібліотеками, різними підприємствами, установами від грабежу німецьких окупантів. Багатьом бібліотекам вдалося внаслідок цієї роботи відновити значну частину книжкових фондів і розпочати обслуговування читачів літературою.

6. Завдання і зміст роботи бібліотек по обслуговуванню читачів після визволення України визначаються рішеннями партії та уряду про відбудову народного господарства, ліквідацію наслідків німецької окупації, про розгортання в зв'язку з цим масово-політичної роботи серед населення визволених районів.

7. Бібліотеки республіки проводили роботу по залученню читачів, по пропаганді літератури, яка висвітлює події на фронтах Великої Вітчизняної війни, про героїчне минуле російського, українського та інших народів Радянського Союзу. Велике місце в роботі бібліотек займала пропаганда вироб-

ничо-технічної, науково-природничої та науково-атеїстичної літератури.

8. В діяльності бібліотек України в роки війни мали місце серйозні недоліки, що виявилися в недооцінці роботи по політичній освіті, в механічній видачі книг без врахування інтересів і запитів читачів, у проявах елементів формалізму при організації і проведенні масових заходів пропаганди літератури (читацькі конференції, літературні вечори і т. ін.). Деякі недоліки були наслідком тяжких умов війни, в яких доводилось працювати бібліотекам України.

І. Я. КАГАНОВ,

доцент, кандидат філологічних наук

З ІСТОРІЇ КНИГИ НА УКРАЇНІ В XVIII ст.

1. Щоденник генерального підскарбія Я. А. Марковича, ведений ним з 1726 по 1767 рік, містить багато книгознавчого матеріалу. Учень Феофана Прокоповича, Яків Маркович був завзятим книголюбом і протягом майже 40 років збирав книги, а в щоденнику помічав, що саме купував він, які книги з власної бібліотеки або позичені у знайомих — читав; в окремих випадках Я. Маркович робив виписки з прочитаного або висловлював свої думки щодо цього. «Щоденник» дозволяє зробити висновки, що хоч автора його аж ніяк не можна вважати за просвітителя, все ж явний вплив передових ідей епохи помітний на його читацьких інтересах. Характерно, що, почавши читання з богословських творів (в тому числі твори протестантських філософів), Маркович переходить до вивчення філософів-картезіанців і Бекона, наприкінці життя читає поруч з цим російські та чужоземні журнали (серед них „Spectateur“), «Історію» Роллена, Фенелона, окремі твори Вольтера. Варто відзначити постійний, протягом десятиліть не вщухаючий інтерес до книги, характерний для Я. Марковича: він декілька разів інвентаризує свою бібліотеку, поповнює її, виписує книги з-за кордону, дбайливо опалітурює їх, пише про них своїм знайомим, веде бесіди про книжні новини. Можливість такого інтенсивного книжкового спілкування становить важливу рису української культури першої половини XVIII ст.

2. У Харківському філіалі Державного історичного архіву зберігається каталог бібліотеки Харківського колегіуму, датований 1769 роком. Дбайливо складений, він відображає різноманітні інтереси викладачів колегіуму, які були читачами бібліотеки. До бібліотеки колегіуму потрапили книги Стефа-

на Яворського, відомого церковного діяча початку XVIII ст. Ми знаходимо тут багато філософських творів (латинською мовою), книг природознавчих (зокрема медичних). Звертає увагу наявність великого числа творів античних авторів та творів Еразма Ротердамського. В каталозі мало видань російською мовою, взагалі переважають видання, надруковані за багато десятків років до часу складання каталогу. Сучасна книга в бібліотеці майже зовсім відсутня, зокрема в ній було лише 2—3 назви журналів, яких тоді налічувалося в Росії вже декілька десятків.

Бібліотека не задовольняла попиту на книги (в тому числі на учбові посібники) з боку студентства. Очевидно, були інші джерела, за допомогою яких цей попит задовольнявся: наявність власних бібліотек, факти позичання книг один одному та ін. Доказом такого припущення є «Інструкція» 1769 р. Самуїла Доксалавського, на якого було покладено керівництво колегіумом. В Інструкції—своєрідному методичному листі, — рекомендується студентам користуватися для навчання філософії, граматики, риторики творами Ломоносова, працями Я. Козельського, Г. Теплова, тобто найновішими виданнями, яких, за даними каталогу, в бібліотеці не було. Характерно, що Інструкція для вивчення французької мови рекомендує (з оговорками) вибирати твори, які «ничего в себе не заключают против нашей веры и благочестия», таких авторів, як Вольтер і Руссо. Можна припустити, що поруч з бібліотекою для викладачів, каталог якої зберігся, існувала студентська бібліотека на зразок тієї, що була в Київській академії у 80-і роки XVIII ст.

3. Вивчення особливостей книжкової культури XVIII ст. має велике значення. Воно допомагає одержати правильне уявлення про проникнення передових ідей того часу у різні верстви суспільства. Мемуари, щоденники, листування, а також бібліотечні каталоги — найважливіше джерело для більш всебічного висвітлення цієї проблеми.

О. П. ДОВГОПОЛА,

кандидат сільськогосподарських наук

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ВИДАННЯ ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ (XVIII—XIX ст.)

1. Поява першого сільськогосподарського журналу в Росії пов'язана з діяльністю Вільного економічного товариства, яке

було засновано в Петербурзі в 1765 р. і проіснувало майже півтора століття. Серед його періодичних видань перше місце займав журнал «Труды Вольного экономического общества», який з невеликими перервами видавався протягом 1765—1915 років. В ньому вміщувались значні оригінальні праці членів Товариства з різних питань сільського господарства. Будучи дорогоцінним літописом російської агрономії, «Труды» дають досить певне уявлення про її розвиток в початковий період.

Чималий інтерес в дослідженні історії сільськогосподарської бібліографії мають показники до «Трудов» Товариства, які були першими серйозними роботами такого роду.

Становлення сільськогосподарської періодики дуже тісно пов'язано з ім'ям першого російського агронома — А. Т. Болотова як автора-видавця двох агрономічних журналів, в яких було надруковано більш як чотириста його робіт.

До своїх журналів А. Т. Болотов додавав бібліографію у вигляді «Змісту» за рік і «Алфавітний показчик». Йому ж належить перша робота з методики сільськогосподарської бібліографії.

Процес створення агрономічних журналів загального характеру продовжувався наприкінці XVIII століття, але і кількість і час існування їх був занадто малим.

2. Початок XIX ст. знаменується поступово зростаючою зацікавленістю до раціонального ведення господарства. Навколо «Земледельческого журнала», — органу Московського товариства сільського господарства, — в 20-ті роки минулого сторіччя згуртовуються найвидатніші вчені фахівці того часу. Москва стає в цей час центром розвитку агрономічної думки в Росії. Товариство береться за розробку таких винятково важливих питань, як розвиток бурякосіяння, тонкорунного вівчарства, а пізніше — ґрунтознавства, тваринництва та інших. Засновані у зв'язку з цим відділення Товариства у вигляді Комітету цукроварів, Товариства вівчарів в 30-ті роки XIX ст. починають видання власних журналів, які стають першими спеціальними журналами з цих питань.

В 1833 році в Петербурзі утворюється спеціальний Комітет по удосконаленню землеробства в Росії, який в числі інших заходів пропонує видання журналу, де б знаходили відбиття практичні питання сільського господарства. Таким виданням стає у 1834 році «Земледельческая газета», в якій багато уваги приділяється питанням спеціального рослинництва, землеробській механіці, силосуванню кормів та скотарству.

Слід відмітити, що в «Земледельческой газете» вперше виникає і біжуча бібліографія російської сільськогосподарської

літератури. Пізніше, коли в 50-ті роки редактором вченим-різ-
ночинцем А. П. Заблоцьким засновується в журналі спеціаль-
ний розділ бібліографії,—він стає кращим серед існуючих.

Крім «Земледельческой газеты», Міністерство землероб-
ства, в розпорядження якого перейшло це видання, розпочинає
субсидування ще одного сільськогосподарського журналу,
який спочатку (1841—1864) виходить під назвою «Журнал
Министерства государственных имуществ», а потім (1865—
1918) — «Сельское хозяйство и лесоводство». На відміну від
«Земледельческой газеты» цей журнал відзначався більшою
академічністю. За майже 80-річний період свого існування він
вмістив величезну кількість робіт.

3. На Україні розвиток агрономії тісно пов'язаний з діяль-
ністю «Общества сельского хозяйства Южной России», яке
було засновано в Одесі в 1828 р. Почавши з видання «Лист-
ков» — агрономічного додатку до місцевих газет, Товариство
з 1832 р. переходить до свого основного періодичного органу
«Записок», в яких вміщуються монографії, дослідження та
повні керівництва з найважливіших питань сільського гос-
подарства з урахуванням місцевих умов степової смуги України.

В журналі співробітничали такі видатні вчені, як Г. І.
Танфільєв, В. Г. Ротмістрів, О. О. Бичихін, В. П. Скаржин-
ський та ін.

З «Записками» зв'язані також перші значні бібліографічні
роботи з сільського господарства, складені на Україні.

4. Друга половина XIX сторіччя характеризується поміт-
ними змінами у розвитку агрономії: настає пошук справу у
розвитку дослідної справи в зв'язку з утворенням в 1865 р.
в Москві Петровської землеробської та лісової академії. В
80-ті роки заснуються полтавське та херсонське дослідні
поля на Україні. З'являються самостійні журнали з питань
скотарства та птахівництва, утворюється науковий журнал з
грунтознавства, збільшується кількість видань з садівництва
та овочівництва.

5. На Україні спеціальні журнали виникають у Києві,
Харкові і Одесі. У 80-ті роки в Харкові починають виходити
два журнали з ветеринарії, трохи пізніше — з садівництва та
городництва. У Києві на початку XX ст. виникають журнали
з садівництва і городництва, а також з питань цукрової про-
мисловості. В Одесі комітети Товариства сільського господа-
рства Південної Росії видають журнали з виноградарства, шов-
ківництва, бджільництва.

На сторінках цих журналів з'являються і бібліографічні

розділи, в яких вміщуються списки кращої літератури з спеціальних питань, рецензії, бібліографічні огляди.

Переважає більшість журналів другої половини XIX ст. була дуже обмежена часом свого існування. Лише поодинокі журнали, які підтримувалися визначними науковими силами, при наявності деякої матеріальної підтримки, завойовували право на більш-менш тривале існування, залишаючи слід в розвитку агрономії.

І. І. КОРОПАТВА,

доцент

СІЛЬСЬКІ БІБЛІОТЕКИ ХАРКІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА ГРАМОТНОСТІ ЗА ЧАСІВ РЕАКЦІЇ

(1907—1911 pp.)

1. Харківське товариство грамотності провело велику роботу по організації в губернії сільських бібліотек та по розповсюдженню серед населення знань. Не дивлячись на мізерність коштів і переслідування поліції, кількість бібліотек невпинно росла.

2. Становище сільських бібліотек було жалюгідним. Лише невелика кількість мала окреме приміщення для збереження книжок та для проведення бібліотечної роботи. Дві третини сільських бібліотек провадили свою роботу в приміщеннях зовсім іншого призначення, в тому числі у церковних сторожках, в роздягальнях та коридорах шкіл. Лише десята частина бібліотек на селі мала читальні.

3. Книжковий фонд бібліотек був невеликий, в середньому по 500 книжок на бібліотеку. Переважно це була белетристика; до 10% книжкового фонду являли собою церковно-монархічну літературу. Книжковій комісії Комітету сільських бібліотек Харківського товариства грамотності вдавалось інколи передавати в сільські бібліотеки книжки революційного змісту, в т. ч. твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна.

4. В середньому на рік приходилось на сільську бібліотеку 1609 видач, цебто по 4 на день. На читача в середньому приходилось по 10 видач на рік, а бібліотечна мережа охоплювала лише 4% всього населення. Таким чином, в середньому на рік одна видача приходилась на 3 чоловік населення.

5. Майже всі бібліотекарі сільських бібліотек працювали за сумісництвом; це переважно були вчителі; були і особи духовного звання, але ж кількість їх щороку зменшувалась. За-

робітна плата бібліотекарів була мала, дехто з учителів працював безкоштовно. Переважна кількість бібліотекарів мала невеликий стаж бібліотечної роботи—до 3-х років.

6. Сільські бібліотеки були під спеціальним наглядом жандармського управління. Нерідко в бібліотеках провадились обшуки поліції, що дуже негативно відбивалось на роботі.

К. П. БОГДАН,
викладач

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО КНИЖКОВИХ ФОНДІВ У ДИТЯЧІЙ БІБЛІОТЕЦІ

1. Відкритий доступ до книжкових фондів набуває все більшого поширення в дитячих бібліотеках. Ця форма обслуговування читачів якнайбільше відповідає навчальним та виховним завданням дитячих бібліотек. Вона сприяє широкому розповсюдженню книг серед юних читачів, розширенню кола читальських інтересів, створює сприятливі умови для виховання культури читання.

Досвід роботи з відкритими фондами у цілому ряді дитячих бібліотек та матеріали, що висвітлюють цей досвід, дають можливість розглянути окремі питання, зв'язані з деякими особливостями організації відкритого фонду в дитячій бібліотеці.

2. Специфічний склад читачів дитячої бібліотеки вимагає, щоб в основу всієї роботи, зокрема при організації відкритого доступу до книжок, був покладений педагогічний принцип врахування вікових особливостей юних читачів.

3. Принцип диференційованого підходу до організації відкритих фондів знаходить свій конкретний вираз і в тому, що для кожної вікової групи виділяються книжкові фонди окремо і застосовуються різні засоби в їх організації та оформленні. Для читачів молодшого шкільного віку (учнів 1—4 класів), як правило, не організовується самостійний доступ до всієї літератури. Читачі цієї групи ще не вміють самі вибрати книгу, оцінити її, визначити її тематику. Більшість з них ще не має визначених інтересів та запитів. Бібліотекар сам підбирає книгу кожному з маленьких читачів, умілою рекомендацією заохочує їх до читання, сприяє розвитку їх інтересів. У спра-

ві виховання культури читання цієї групи читачів велику роль відіграють широко застосовувані тематичні книжкові виставки, тематичний підбір рекомендованої літератури у підсобні ящики, тобто організація часткового доступу цієї групи читачів до книжкових фондів.

Для читачів середнього шкільного віку (учнів 5—6 класів) організовується вільний доступ до всього книжкового фонду. На полицях книжки розташовуються по темах. Групування книг по темах та послідовність їх розстановки наближується до систематичної.

Учні 7—10 класів також мають доступ до всього книжкового фонду, однак для них книги розташовуються у систематичній послідовності (за десятичною класифікацією). В практиці бібліотек ми зустрічаємо окремі відхилення від десятичної системи. Так, наприклад, зближуються відділи 1, 3, 9; 4, 8; 2, 5. З метою активного просування літератури на актуальні теми в окремих розділах створюються тематичні полки. Застосовується підбір книжок по певних темах, зокрема і в художній літературі.

Доцільно виділити фонди окремо для 7—8 та 9—10 класів.

4. При відкритому доступі юних читачів до книжкових фондів посилюється роль бібліографічного апарату в дитячій бібліотеці. Ще чіткішою та якіснішою повинна бути організація каталогів та картотек для різних груп читачів. Ще ширше повинні бути використані рекомендаційні бібліографічні посібники, посилена робота дитячих бібліотек по пропаганді бібліографії та бібліографічних знань, по прищепленню дітям навичок самостійного вибору книги, умілого використання бібліографічного апарату бібліотеки та її відкритих фондів.

5. Відкритий доступ юних читачів до книжок не виключає, а, навпаки, передбачає активний вплив бібліотекаря на формування інтересів кожного читача, на прищеплення йому навичок самостійного вмілого вибору книги, її оцінки, аналізу. Робота бібліотеки по керівництву читанням юних читачів не зменшується при відкритих фондах, а ще більше зростає та набирає нових форм.

Посилюється роль усної пропаганди книжок (огляди літератури біля полиць, бесіди про книги), консультаційна робота. Зростає значення наочної пропаганди.

Активна пропаганда дитячої літератури і керівництво читанням за нових умов вимагають умілого сполучення різноманітних форм індивідуальної та масової роботи. Робота дитячої бібліотеки потребує ще більш ретельного та систематично-

го вивчення книжкових фондів, глибокого вивчення інтересів читачів, підвищення якості всіх інших видів і форм бібліотечної роботи з дітьми.

Є. М. БОРИСОВА,
ст. викладач

ТВОРЧИСТЬ ОЛЕСЯ ДОНЧЕНКА ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Початок творчого шляху О. В. Донченка для дітей дошкільного віку припадає на другу половину 20-х років. Письменник активно працює в періодиці для молодшого шкільного і дошкільного віку («Жовтень», «Тук-Тук»). Поезії О. Донченка, що виходять окремими виданнями (1927—1934), характеризуються актуальністю тематики, значним виховним і пізнавальним змістом, різножанровістю («Радіо», «Самоїди», «Дніпрельстан», «Машини у колгоспі»), значна частина з них відбиває дитяче життя («По губи», «Страхопуд» і ін.). Поступово зростає художня майстерність поета, урахування ним особливостей сприймання дитиною найменшого віку літературного матеріалу. О. Донченко наслідує досвід видатних майстрів радянської поезії для дошкільнят (В. Маяковський, К. Чуковський, С. Маршак, П. Тичина). Проте, на окремих віршах поета позначився негативний вплив вульгаризаторських теорій («Півень у звіринці» та ін.).

Поезія О. Донченка відіграла помітну роль у розвитку дошкільної поезії на Україні.

2. Друга половина 20-х—перша половина 30-х років у радянській дитячій літературі позначилися боротьбою з формалізмом та вульгаризаторством, що набула особливо загострених форм на Україні і надзвичайно негативно відбилася на розвитку нової казки для дітей. О. Донченко активно працює в галузі поетичної казки для дошкільнят («Казка про м'яча шарокота» та ін.), але, дезорієнтований вульгаризаторами, незабаром відходить від цього жанру.

3. На початку 30-х років починається діяльність О. Донченка в галузі художньої прози. У перших прозових творах для дорослого читача і дітей шкільного віку з'являються майстерно змальовані образи дошкільників — Вови Мартинова в романі «Родина Мартинових» та Івася Чайки в повісті «Школа над морем».

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ РАДЯНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА УКРАЇНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 30-х РОКІВ

1. Постанови Центрального Комітету партії про дитячу літературу посилюють увагу громадськості до питань, пов'язаних з створенням радянської дитячої книги, зокрема до вивчення теорії, історії, критики та бібліографії російської дитячої книги. Великого значення набуває бібліографія дитячої літератури: вперше створюється ретроспективна бібліографія російської книги (Алексеева О. В. «Библиография русской детской книги» (1717—1854 гг.) та ретроспективна бібліографія радянської дитячої книги (Старцев И. И. «Детская литература». Библиография. 1918—1931 гг.). На Україні в ці роки точиться гостра боротьба за активну, бойову, пов'язану з життям, дитячу книжку.

2. В галузі обліку і реєстрації друку в 30-х роках на Україні створюється важке становище. Але водночас розгортається успішна робота в створенні бібліографії з питань української преси, української літератури та літературознавства, а також тематичних списків різними бібліографічними організаціями (Бібліографічна секція при Українському науково-дослідному інституті книгознавства, Бібліографічна комісія при кафедрі історії української культури Д. Багалія, Рекомендаційно-бібліографічне бюро Української книжкової палати).

3. Вирішальне значення для посилення освітньої і виховної роботи позашкільних установ має постанова ЦК ВКП(б) «Про початкову і середню школу» (1931 рік). На Україні створюється мережа спеціальних дитячих бібліотек. В справі планової організації дитячого читання набувають великого значення виступи Н. К. Крупської про всебічну освіту і виховання радянських дітей. На початку 30-х років починає свою діяльність Дитвидав. Збільшення виходу в світ книжок для дітей та юнацтва потребує розробки різноманітних форм і методів пропаганди книг у дитячих бібліотеках і стимулює дальший розвиток бібліографії дитячої літератури.

4. Постанови партії та уряду мають рішучий вплив на посилення педагогічної пропаганди в формі створення різних бібліографічних робіт:

а) рекомендаційних списків на допомогу керівникам дитячого читання, опубліковуваних в журналах: «Дитячий рух».

«Антирелігійна робота в школі та поза школою», «Виробнича думка» та ін.;

б) прикнижкової бібліографії;

в) бібліографічних посібників для керівників дитячого читання.

5. Дитячими бібліотеками на Україні в першій половині 30-х років створюються рекомендаційні посібники для юних читачів, розробляються методи бібліографування дитячої літератури як в посібниках для дітей, так і в посібниках для керівників дитячого читання. Останнє позначається на розвитку тематики бібліографічних робіт, на появі різних типів рекомендаційних посібників, на характеристиці в них книг, а також на розробці текстового матеріалу.

6. 30-ті роки на Україні були роками розвитку рекомендаційної бібліографії для читачів дитячих бібліотек і для керівників дитячим читанням, але методика складання цих бібліографій була недостатньо опрацьована і мала ряд недоліків: безсистемність виходу бібліографічних посібників, вузькість тематики, описовість у характеристиці книжок.

В. П. ДЯЧЕНКО,
викладач

УНІВЕРСИТЕТИ КУЛЬТУРИ І ШЛЯХИ ДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Епоха розгорнутого будівництва комунізму, в яку вступила наша Батьківщина після XXI з'їзду КПРС, внесла в життя країни якісно нові зміни не лише в сферу матеріального виробництва, але і в духовне життя народу.

З одного боку, сучасне виробництво вимагає від зайнятої в ньому людини глибоких і всебічних технічних та загальноосвітніх знань; з другого боку, наш сучасник, який готує себе для життя в комуністичному суспільстві, повинен розвивати в собі багатогранні здібності, якими обдарувала його природа.

Забезпечити обидві ці сторони розвитку людини лише системою народної освіти, яка склалася в нашій країні, — неможливо. Особливо важко це здійснити в галузі естетичного, художнього виховання трудящих.

Життя вимагає нових, більш перспективних форм естетичного виховання трудящих, форм, які б дали змогу кожному громадянину нашої країни у вільний після роботи час займатись улюбленим видом мистецтва.

2. Такою новою формою і стали університети культури. В січні 1959 року Харківське облуправління культури, облпрофрада, Товариство по поширенню політичних та наукових знань та відділення Українського театрального товариства організували в м. Харкові народний університет культури. На відміну від багатьох інших університетів культури, які відкрилися в нашій країні, Харківський університет визначив свою роботу лише в напрямку мистецтва і поставив перед собою завдання: дати слухачам без їх відриву від виробництва певну систему теоретичних та практичних знань у галузі марксистсько-ленінської естетики, музики, літератури, театрального, хореографічного та образотворчого мистецтва. Різноманітність видів мистецтва визначила необхідність ввести факультативний тип занять. Так визначилися 4 факультети: 1) театрального мистецтва, 2) музичної культури, 3) хореографічного та 4) образотворчого мистецтва.

З метою наближення місця занять університету до виробництва кожний факультет має свої філіали на робітничих околицях міста. Учбово-методичний центр міського університету зосереджений у руках правління, а керівництво факультетами покладено на правління ведучих палаців культури міста.

3. Велике місце в роботі університету займають питання організації аудиторії та знання якісного складу слухачів. Широке та різноманітне рекламування занять університету, роз'яснювальна робота серед громадськості в тісному контакті з комсомольськими та партійними організаціями районів, старання підготовка кожного заняття — все це визначає постійний характер роботи університету, підвищує її дійовість.

Анкетна форма обліку слухачів дає змогу знати їх якісний склад, що в свою чергу визначає методику і специфіку проведення занять університету.

4. Робота університету культури вимагає свого дальшого удосконалення, бо вже перший рік його роботи дає змогу відкрити недоліки учбово-методичного та організаційного характеру.

Програми факультетів не передбачають певної системи знань з того чи іншого виду мистецтва. Значні недоліки в організаційних питаннях визначились у відсутності низових (районних) ланок керівництва факультетами університету та у відсутності методичної роботи, головним чином, по узагальненню та поширенню досвіду роботи університетів.

За нашою думкою необхідно:

а) складаючи програми занять факультетів, враховувати педагогічні вимоги: систематичність і послідовність викладу, щоб дати систему знань з певного виду мистецтва, а не лише окремі відомості;

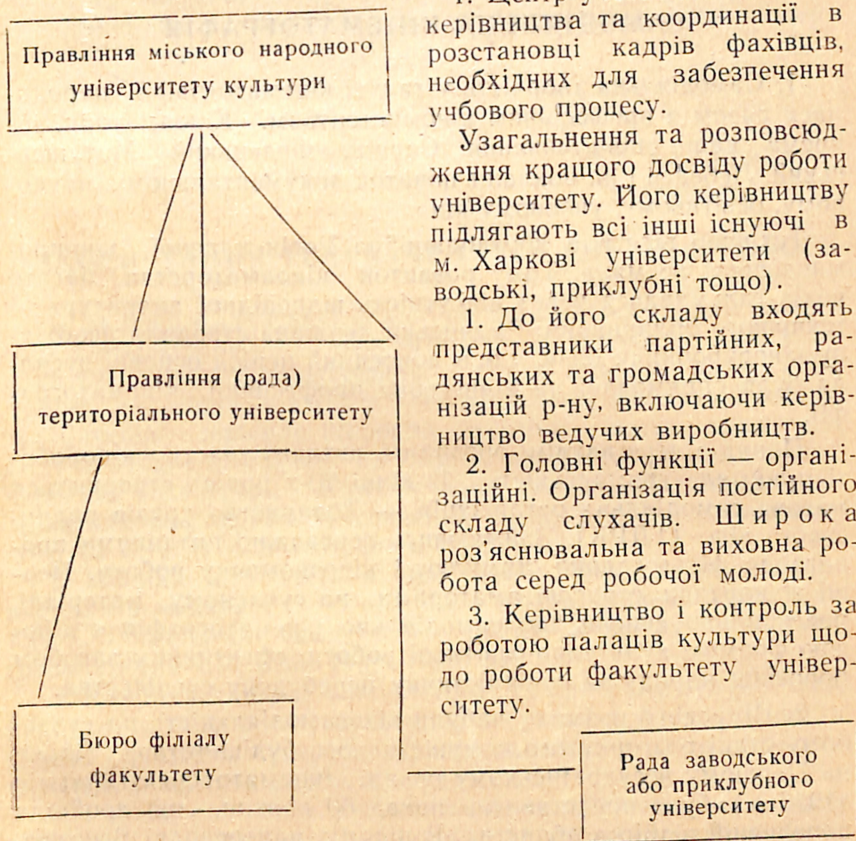
б) залишивши правлінню міського університету функції учбово-методичного керівництва, створити в районах роботи факультетів свої органи керівництва, а в разі потреби на базі окремих факультетів створити територіальні районні університети, що дасть змогу слухачам зробити вибір, яким видом мистецтва зайнятись.

5. Боротьба за постійний склад слухачів — першочергове завдання нового учбового року університетів.

Університети культури — перспективна форма задоволення серйозних і постійно зростаючих духовних потреб трудящих. При такій формі виховання цілеспрямований процес впливу на слухача успішно поєднується з постійним виявленням запитів та інтересів трудящих, в результаті чого цей процес впливу може і повинен бути найбільш гнучким і тому найбільш дієвим. З метою поліпшення роботи ми пропонуємо примірну схему організації керівництва народними університетами.

СХЕМА

системи керівництва народного університету культури в м. Харкові

1. Центр учбово-методичного керівництва та координації в розстановці кадрів фахівців, необхідних для забезпечення учбового процесу.

Узагальнення та розповсюдження кращого досвіду роботи університету. Його керівництву підлягають всі інші існуючі в м. Харкові університети (заводські, приклубні тощо).

1. До його складу входять представники партійних, радянських та громадських організацій р-ну, включаючи керівництво ведучих виробництв.

2. Головні функції — організації. Організація постійного складу слухачів. Широка роз'яснювальна та виховна робота серед робочої молоді.

3. Керівництво і контроль за роботою палаців культури щодо роботи факультету університету.

1. Учбово-методичне керівництво залишається за правлінням міського університету.

2. До складу керівництва входять представники партійних, радянських та громадських організацій району і підприємств.

3. Організація постійного складу аудиторії.

САМОДІЯЛЬНА КІНЕМАТОГРАФІЯ

1. Самодіяльна творчість у галузі кінематографії народилася разом з професійним кіномистецтвом. Кіноаматори, зокрема наші співвітчизники Сашин, Федецький, Матушевський, Лебедев і ін. поклали початок документальному, науковому, освітньому, учбовому кіно.

Технічно відстала дореволюційна Росія власної кінопромисловості не мала. Тому розвиток кіноаматорства багато років гальмувався через відсутність відповідної апаратури і технічного обладнання. Радянська держава створила необхідну кіновиробничу базу, але в довоєнний період основні зусилля були спрямовані на піднесення професійної кінематографії.

Поряд з державними органами, активну участь у кінороботі приймала громадськість. В кінці 20-х років створюється масова самодіяльна організація — Товариство друзів радянського кіно (ТДРК). Займаючись переважно питаннями пропаганди фільму, воно стимулює і кінозйомочну роботу. Перші ж картини, створені аматорами на сучасному матеріалі, переконливо довели, що самодіяльна кінематографія є дійовою формою культурно-освітньої роботи, ефективним засобом боротьби народу за соціалістичну перебудову суспільства.

2. Широкого розмаху набула кіносамодіяльність на сучасному етапі розгорнутого комуністичного будівництва. Тільки на Першому всеукраїнському огляді кіноаматорських фільмів (1958 р.) було представлено понад 60 картин, які пройшли попередній відбір в областях. В цілому, напередодні Всесоюзного огляду в республіках прорецензовано більш ніж 500 картин.

Бойова партійність, гострота життєвих спостережень, широта тематики і жанрів — характерні особливості кращих любительських фільмів, які займають все більш важливе місце в політико-освітній і культурно-виховній роботі.

3. Специфіка кіно обумовила створення якісно нових самодіяльних колективів, що об'єднують ентузіастів художньої і технічної творчості. Виникла настійна необхідність у вивченні і узагальненні їх досвіду, в розробці, обґрунтуванні багатьох питань організаційно-методичного, творчого, учбового, технологічного характеру.

Конче важливо визначити основний напрямок розвитку кіносамодіяльності, зміст і форми роботи з самодіяльними фільмами, враховуючи конкретні суспільно-політичні, виробничі, культурно-виховні завдання, що вирішуються у загальнодержавному і місцевому масштабі.

М. Г. КАЛІБЕРДА,

викладач

ВИКОРИСТАННЯ ТЕЛЕБАЧЕННЯ У КЛУБНІЙ РОБОТІ

1. За роки Радянської влади завдяки дослідженням професора Петербурзького університету В. Л. Розінга — винахідника електронного телебачення, а також працям радянських вчених, які сприяли вдосконаленню «електроскопа» Розінга, телебачення одержало широкий розвиток. Наша промисловість випускає вітчизняні телевізори, які забезпечують якісний перегляд телепередач. Комуністична партія і Радянська держава використовують телебачення як могутній засіб політичного та естетичного виховання трудящих.

2. Широкі перспективи зростання телебачення відкриваються в зв'язку з проведенням в життя рішень ХХІ з'їзду КПРС і здійснення семирічного плану розвитку народного господарства СРСР на 1959—1965 рр.

3. Клубні установи використовують програми телевізійних передач як нову форму культурно-освітньої роботи. Більшість клубів і будинків культури широко застосовують телебачення в політико-масовій роботі з трудящими.

4. Робота клубів по використанню телебачення чітко планується і відображується в місячних календарних планах. Планування ведеться згідно програм телевізійних центрів, які видаються масовим тиражем. Коли складаються плани, то враховуються наступні господарсько-політичні завдання і побажання глядачів.

Клубні заклади з допомогою активу, об'яв, вітрин, передач по радіо та ін. доводять до відома населення тематику чергових переглядів телевізійних програм, забезпечують готовність телеприймача до роботи та готують приміщення.

5. Клуби запрошують спеціалістів: вчителів, агрономів, зоотехніків, які проводять бесіди на початку перегляду, спеціальних телепередач, дають консультації, відповідають на питання глядачів.

6. Клубні заклади створюють радіогуртки, де вивчаються основи телевізійної техніки, а деякі будинки і палаци культури мають свої аматорські телецентри.

7. Телебачення вносить багато нового в роботу клубів серед населення. Партиї організації і клубні заклади повинні широко використовувати його можливості для політичного і культурного виховання радянського народу.

О. І. ЄВСЄЄВ,

в. о. доцента

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ — ОРГАНІЗАТОР І КЕРІВНИК КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА НА УКРАЇНІ В РОКИ ПЕРШОЇ П'ЯТИРІЧКИ

(Огляд найважливіших документів)

1. На всіх етапах культурного будівництва Комуністична партія визначала його головні проблеми, намічала шляхи, вказувала форми і методи, за допомогою яких розв'язувалися основні завдання культурних перетворень. Керуючись геніальними ленінськими ідеями, партія і Радянський уряд мобілізували маси на боротьбу за створення нової, національної за формою і соціалістичної за змістом культури, неупинно добивались підвищення культурного рівня народу. В багатьох документах знайшла своє відображення ця титанічна робота партії і уряду по створенню культури соціалістичного суспільства.

2. Завдання культурного будівництва УРСР, які успішно виконувалися трудящими в роки здійснення першого п'ятирічного плану, сформульовані були в ряді найважливіших документів — в резолюціях X з'їзду КП(б)У від 29/XI 1927 р. «Про завдання культурного будівництва на Україні» і II Всеукраїнської партконференції від 14/IV 1929 р. по доповіді про п'ятирічний план розвитку народного господарства УРСР, а також в постанові XI Всеукраїнського з'їзду Рад від 15/V 1929 р. «Про стан і перспективи культурного будівництва». Велику ціль — забезпечення широкого розвитку української культури законодавчо закріплено в статті 13 прийнятої на цьому з'їзді Конституції УРСР.

З великим ентузіазмом взялися трудівники міста і села за виконання надзвичайних визначень п'ятирічного плану, зокрема програми в галузі культури. Незабаром стало ясно, що п'ятирічка буде виконана достроково. Президія ЦВК СРСР в

своєму зверненні до всіх трудящих від 26/III 1930 р. «Про посилення темпів культурного будівництва» повідомляла, що «вирішено передивитись існуючий тепер п'ятирічний план культурного будівництва в бік його значного розширення...» Цей розширений план теж був виконаний достроково.

3. Партія націлила трудящих на остаточну ліквідацію такої тяжкої спадщини, як **неписьменність** населення. В роки першої п'ятирічки по цьому питанню було прийнято декілька постанов ВУЦВК та РНК УРСР: «Про заходи по ліквідації неписьменності серед дорослої трудящої людності УРСР» — 1929 р., «Про дальші заходи по ліквідації неписьменності серед дорослої трудящої людності УРСР» — 1930 р. і «Про остаточну ліквідацію неписьменності та про заходи по ліквідації малописьменності серед дорослої трудящої людності УРСР» — 1931 р. Виконання їх дало можливість повністю розв'язати цю проблему в наступні роки.

4. Питання про постановку **народної освіти** в умовах виконання п'ятирічного плану було чітко сформульовано в постанові ЦК ВКП(б) від 25/VII 1930 р. «Про чергові завдання культурного будівництва в зв'язку з підсумками Другої всесоюзної партнаради в справі народної освіти».

Проблема шкільного будівництва одержала дальший розвиток в історичних постановах ЦК ВКП(б) і ЦВК і РНК СРСР «Про загальне обов'язкове початкове навчання» від 25/VII і 14/VIII 1930 р., а також в постановах ЦК КП(б)У «Про запровадження обов'язкового початкового навчання на Україні» від 23/VIII 1930 р., «Попередні підсумки загального обов'язкового навчання» від 26/XI 1930 р., XII Всеукраїнського з'їзду Рад «Про загальне навчання і політехнізацію шкіл» від 4/III 1931 р., Президії ВУЦВК «Про підсумки загального обов'язкового навчання 1930/31 рр., стан готування до нового навчального року та перехід до загального обов'язкового навчання в обсязі семирічки» від 5/IX 1931 р. і «Про підсумки запровадження загального навчання та політехнізації школи за 1931/32 рр. і про підготовку до 1932/33 рр.» від 30/IX 1932 р.

Важливу роль у зміцненні радянської школи відіграли постанови ЦК ВКП(б) «Про початкову та середню школу» від 5/IX 1931 р. і «Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі» від 25/VIII 1932 р. Виходячи з них, ЦК КП(б)У 1932 р. прийняв постанову «Про початкову та середню школу», в якій визначив політику партії в галузі шкільного будівництва на Україні.

Багато уваги приділялось також спеціальній середній та вищій освіті. 19 вересня 1932 р. ЦВК СРСР прийняв постано-

ву «Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах», яка стала переломною для корінного покращання навчання радянських студентів.

5. Велику турботу проявила партія про дальший розвиток науки. Визнання заслуг вчених України відбито в постанові РНК СРСР від 31/V 1929 р. «З приводу десятирічного ювілею Всеукраїнської академії наук». Розгорнутою програмою робіт дослідників треба вважати постанову Всеукраїнської партнаради з питань науки при АПВ ЦК(б)У 1929 р. «Завдання партії в галузі наукової роботи», яка була затверджена потім ЦК КП(б)У, і Президії ВУЦВК 1932 р. «Про роботу Української академії наук». Спеціально підкреслювалось значення досліджень з марксистсько-ленінської теорії, історії Комуністичної партії, Жовтневої революції і робітничого руху. 28/VI 1931 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про роботу Українського інституту марксизму-ленізму».

6. Жодна галузь культурного будівництва не залишалася без уваги. **Поліпшення роботи преси** (постанови секретаріату ЦК КП(б)У від 20/VIII 1929 р. «Про друковані заводські газети»), **поширення книги, видавнича і бібліотечна робота** (постанова ЦК ВКП(б) від 23/XII 1928 року. «Про обслуговування книгою масового читача», ЦК КП(б)У від 28/II 1929 р. «Про поширення української книги», ЦК ВКП(б) від 30/X 1929 р. «Про покращання бібліотечної роботи» і від 15/VIII 1931 р. «Про видавничу роботу»), **діяльність культосвітзакладів** (постанови ЦК ВКП(б) від кінця 1929 р. «Про хати-читальні» і ВУЦВК від 20/VI 1932 р. «Про Всеукраїнський центральний музей революції»), **кінематографія і радіомовлення** (постанови РНК СРСР від 23/X 1928 р. «Про чергові завдання в галузі радіофікації Союзу РСР», ЦК ВКП(б) від 11/I 1929 р. «Про керівні кадри робітників кінематографії», РНК СРСР від 7/XII 1929 р. «Про посилення виробництва і показу політико-освітніх кінокартин», РНК УРСР від 2/VIII 1930 року. «Устава про Всеукраїнську радіоуправу»), **політосвітробота на селі** (постанова ВУЦВК і РНК УРСР від 24/VII 1930 р. «Про поліпшення політико-освітньої роботи на селі»), **природознавчо-наукова та виробнича пропаганда** (постанови РНК УРСР від 15/I 1929 р. «Устава про Київську постійну промислово-показову виставку», ВУЦВК і РНК УРСР від 19/VI 1929 р. «Про надання державним установам і підприємствам, професійним, кооперативним, громадським і науковим організаціям права демонструвати кінофільми науково-освітнього змісту») — з усіх цих питань давались вичерпні вказівки.

7. «Щоб забезпечити відповідно завданням реконструктивного періоду роль Народного комісаріату освіти, як штабу культурної революції і організатора єдиного плану культурної революції», ВУЦВК і РНК УРСР своєю постановою від 13/VIII 1930 р. реорганізували Наркомос УРСР. З метою ще більшого залучення громадськості до питань культурних перетворень при НКО була створена **рада культурного будівництва**. Подібні ж ради організовувалися постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 5/V 1931 р. і при місцевих Радах.

Взагалі, масові громадські організації повинні були приймати безпосередню участь у гігантському культурному будівництві, яке розгорнулося в країні у роки першої п'ятирічки. Мобілізації їх на цю важливу справу сприяло багато постанов партії: резолюція ЦК КП(б)У «Про роботу добровільних товариств у системі масово-виховної роботи» від 20/III 1929 р., постанова ЦК ВКП(б) «Про культурно-освітню роботу профспілок» від 1/IV 1929 р. і ЦК КП(б)У «Про стан товариства «Друзів радіо» від 18/XI 1931 р. В цій активній участі мас в їх кровній справі — культурному будівництві — полягала запорука успіхів культурних перетворень в СРСР.

С. О. ПІНАЛОВ,

викладач

БОРІТЬБА МОСКОВСЬКОГО КОМСОМОЛУ ЗА НОВИЙ ПОБУТ В КІНЦІ ВІДБУДОВНОГО ПЕРІОДУ

(1923—1925 рр.)

1. У відбудовний період, коли по всій країні під керівництвом партії розгорнулась величезна творча робота, поруч з процесом утвердження нової економіки відбувається формування нового побуту. Становлення нового побуту проходило в умовах жорстокої класової боротьби, боротьби нової комуністичної ідеології з гнилою буржуазною і міщанською мораллю, породженням тих непманівських елементів і буржуазної інтелігенції, матеріальні ресурси і науково-технічні знання яких використовувала партія в інтересах якнайскорішої відбудови економіки держави.

2. Щоб перемогти в цій боротьбі, треба було розгорнути дійову і цікаву масову культурну і політичну роботу серед трудящих, особливо серед молоді. Тому невід'ємною частиною політико-освітньої діяльності комсомольських організацій Московської губернії була боротьба за новий, здоровий побут. Комсомол був серйозною школою, в якій у молоді виховувались патріотизм, відданість справі Комуністичної партії, колективізм. В умовах непу комсомол вважав особливо необхідним посилити політико-освітню роботу, спрямовуючи її не тільки на підвищення політичного і загальноосвітнього кругозору членів РЛКСМ, але й на виховання високих моральних якостей у несоюзної молоді.

3. Важливим засобом оздоровлення побуту молоді, виховання нової моралі була клубна робота. Саме перед клубами в першу чергу ставилось завдання максимального задоволення політичних і культурних потреб юнацтва.

Комсомол розгорнув дійову боротьбу проти пияцтва, антигромадських та хуліганських вчинків, релігійних забобонів, беззмістовної, аполітичної, а часто і антирадянської діяльності так званих культосвітніх гуртків («культурок»), протиставляючи їм різноманітні форми політико-освітньої та клубної роботи.

4. Одною з важливих галузей діяльності комсомольських організацій Московської губернії була робота по «завоюванню» посиденьок — традиційної форми проведення дозвілля жінками-селянками за рукоділлям.

5. Комсомольці прагнули виробити нові, відповідні до радянського побуту обряди, такі, як «комвесілля», «комхрестини» та ін. До питань побуту, родини, народження дитини притягалась увага широкої громадськості, підкреслювалось, що в нашій Радянській державі вони є предметом громадської уваги і піклування.

6. Борючись за нові, радянські норми побуту, комсомол використовував періодичну пресу, на сторінках якої широко обговорювались питання, що хвилювали молодь. Комсомольці проводили диспути, робили доповіді, читали лекції, здійснювали вистави гуртків художньої самодіяльності, політсуди та інші форми політосвітньої роботи.

7. В кінці відбудовного періоду (1923—1925), де б не з'явився комсомольський клуб, круг нього починали пробиватися паростки нового побуту. Комсомольські організації розгорнули дійову боротьбу за новий побут, що тісно перепліталася з масово-політичною і антирелігійною діяльністю осеред-

ків. Таким чином, ця робота була для комсомолу не самоціллю, а складовою частиною всієї його політико-освітньої роботи, впливала з потреб життя молоді. Окремі недоліки та перегини в ній не можуть применшити її значення.

А. П. ВІНОГРАДОВ,
кандидат історичних наук

АГІТПОЇЗДИ ТА АГІТПАРОПЛАВИ НА УКРАЇНІ У 1919 РОЦІ

1. З метою ідейно-політичного виховання народу Комуністична партія та Радянська держава завжди використовували і використовують різноманітні засоби агітаційно-пропагандистської та культурно-освітньої роботи.

Період громадянської війни породив нові форми політико-освітньої роботи — «місячники» і «тижні» по боротьбі з неписьменністю, масові мітинги-концерти і т. п. У всіх куточках країни виникли нові установи: школи лікнепу, агітпункти, хати-читальні та ін.

2. Почесне місце серед цих політосвітустанов належало агітаційним поїздам і пароплавам. Їх поява була зумовлена своєрідною обстановкою того часу, яка характеризувалась роз'єднаністю окремих районів нашої неосяжної Батьківщини, деякою відірваністю місцевих органів влади від центральних партійних і радянських установ.

В таких умовах були потрібні особливо гнучкі і мобільні форми та засоби зв'язку центру з місцями, щоб донести живе слово Комуністичної партії до найвіддаленіших куточків країни. Ці завдання і повинні були вирішувати агітпоїзди та агітпароплави.

3. Історію пересувних політосвітустанов відкриває створений Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом влітку 1918 р. агітпоїзд імені В. І. Леніна. А влітку 1919 р. пішов у свій перший рейс по Волзі і Камі агітпароплав «Красная звезда».

На Україні агітпоїзди та агітпароплави з'явилися після вигнання з її території австро-німецьких окупантів, англо-французьких інтервентів, гайдамаків гетьмана Скоропадського та загонів петлюрівської Директорії. В середині 1919 року тут працювало вже декілька агітпоїздів та агітпароплавів, що знаходились у віданні республіканських установ — відділу

пропаганди і агітації ВУЦВК та ряду наркоматів (агрономічний поїзд Наркомзему, «Червоний поїзд» Наркомвоєну). Були вони також в розпорядженні різноманітних місцевих органів влади (наприклад, агітаційно-пропагандистського управління Київського окружного військового комісаріату). Побував у республіці і поїзд імені В. І. Леніна.

4. Найбільш повні відомості збереглися про діяльність агітпоїздів та агітпароплавів відділу пропаганди та агітації ВУЦВК. Агітпароплав «Більшовик» курсував у травні—серпні 1919 року по Дніпру від Києва до Кременчуга, агітпароплав «Пам'яті Леоніда П'ятакова» — у верхній частині Дніпра та по його притоках — Прип'яті, Сожу і Десні (до міст Мозир, Гомель та Чернігів). У кінці липня відправився в свою першу поїздку на захід від Києва агітпоїзд «Пам'яті полеглих борців за робітничо-селянську революцію».

Агітпоїзд імені В. І. Леніна, що прибув на Україну на початку липня, протягом місяця побував у ряді повітів Київської, Чернігівської, Харківської та Полтавської губерній.

5. Всі агітпоїзди та агітпароплави були добре обладнані. Вони мали лекційні зали, бібліотеки-читальні, театральні сцени, пересувні виставки, книжкові склади, кіноапарати. Увагу відвідувачів привертали різноманітні лозунги, плакати, картини.

Працівники поїздів і пароплавів проводили масові мітинги-концерти, бесіди, виступали з доповідями, лекціями, організовували кіносеанси, розповсюджували газети, листівки, книги. Крім того, проводились обслідування місцевих органів влади, різноманітних організацій і установ. Впроваджуючи в життя рішення III з'їзду КП(б)У про необхідність посилення партбудівництва на селі, вони допомогли створити в багатьох місцях нові комосередки.

6. В кінці серпня 1919 року, коли денікінці та петлюрівці дуже близько підійшли до столиці УРСР, почалась евакуація радянських установ на північ. Попрямували туди й пересувні політосвітустанови. Агітпароплави передані були організаціям водного транспорту РРФСР, а агітпоїзд «Пам'яті полеглих борців за робітничо-селянську революцію» — комісії агітпарпоїздів ВЦВК. Робота агітаційних поїздів і пароплавів на Україні закінчилась, щоб відродитися знову, і ще більш широко, на початку 1920 року.

7. Агітаційні поїзди і пароплави своєю діяльністю сприяли зміцненню авторитету пролетарської держави серед широких верств населення, допомагали Комуністичній партії та Радянському уряду підвищувати свідомість народних мас, залуча-

ти все нові й нові шари населення в русло активної політичної і господарської діяльності. В умовах жорстокої боротьби з контрреволюцією агітпоїзди і агітпароплави внесли свій вклад у страву згрунтування радянських людей навколо ченінської партії, в справу мобілізації їх на боротьбу з ворогом.

В. В. АФАНАСЬЄВ,

ст. викладач

ОРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ НА УКРАЇНІ В РОКИ ІНОЗЕМНОЇ ВОЄННОЇ ІНТЕР- ВЕНЦІЇ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (1917—1920 рр.)

1. З перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні, як і в усій країні, були створені реальні умови і проведені заходи для підняття культурного рівня трудящих. Керуючись вказівками великого Леніна про завдання й шляхи культурної революції в нашій країні, Комуністична партія почала революційну перебудову народної освіти і культурно-освітньої справи.

2. З метою встановлення державного керівництва всіма справами народної освіти в складі першого Українського Радянського уряду створено Народний секретаріат освіти. Але діяльність його була скоро припинена окупацією України німецькими військами і поверненням з ними на Україну Центральної ради. У листопаді 1918 р. у місті Суджі створено Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, в складі якого було організовано Народний комісаріат освіти (Наркомос). На місцях після вигнання з України німецьких інтервентів, гетьманщини і директорії, згідно з постановою уряду від 7 лютого 1919 р. «Об организации местных органов Советской власти в порядке управления», були створені губернські та повітові відділи народної освіти. У відання Наркомосу та його органів на місцях були передані всі вищі, середні і початкові учбові заклади, а також позашкільні та дошкільні установи. Одночасно створюється апарат по керівництву театром, кінематографією та іншими установами і організаціями мистецтва. В червні 1920 р., з метою покращання культурно-освітньої справи на селі, були створені повітові відділи народної освіти. Поряд з Наркомосом організацією культурно-освітньої справи займалися: відділ пропаганди і агітації

ЦВК України, профспілкові та комсомольські організації, Політичне управління республіки (ПУР), Політуправління залізниць та ін. В налагодженні справи культурно-освітньої роботи на Україні систематичну допомогу подавали ЦК РКП(б) та Наркомос РРФСР. На Україну з Росії направлялись кадри партійних та радянських працівників, а також подавалась матеріальна допомога.

3. Велике значення в організації культурно-освітньої роботи мав Перший Всеросійський з'їзд позашкільної роботи, що відбувся у Москві у травні місяці 1919 р., в роботі якого активну участь брала делегація України. Вказівки В. І. Леніна про завдання та зміст позашкільної освіти, що були ним зроблені в промові на з'їзді, лягли в основу розвитку всієї справи культурно-освітньої роботи на Україні.

4. Вся робота культурно-освітніх закладів відбувалась у складній обстановці. Кращі партійні сили були в армії. Працівники на місцях були мало підготовлені. Особливо ускладнювалась робота культурно-освітніх закладів підривною діяльністю українських буржуазних націоналістів. Виступаючи під маскою національної боротьби за «самостійну» Україну, вони разом з буржуазією та поміщиками Росії намагались затримати переможний хід соціалістичної революції, реставрувати капіталізм на Україні і перетворити український народ в рабів національної буржуазії та іноземних імперіалістів. Буржуазні націоналісти створювали свої просвітянські організації та заклади, які використовувались ними для антирадянської пропаганди. Одноразово буржуазні націоналісти намагались пролазити в органи Наркомосу та пропагандистські організації більшовиків з метою використання їх для підривної роботи.

5. З метою підготовки радянських національних українських кадрів політико-освітньої роботи за рішенням ЦК КП(б)У створено партійну школу при ЦК КП(б)У, а також губернські, повітові та районні партійні школи. Одночасно при Наркомосі та його органах на місцях було відкрито курси позашкільних працівників. При губвиконкоммах створені «Школи організаторів Радянської влади на місцях» (школи радянської роботи).

6. Поряд із становленням Радянської влади на Україні ЦК КП(б)У та Радянський уряд провадили велику роботу по створенню нових культурно-освітніх закладів.

7. «Просвіти», які раніше мали в основному буржуазно-націоналістичний характер, були перебудовані в «Червоні просвіти». За ініціативою трудящих з них усувались антирадян-

ські—куркульські елементи. Після цього «Червоні просвіти» розгорнули культурно-освітню роботу поряд з позашкільними установами, створюваними Радянською владою.

Процес утворення радянської системи та організації культурно-освітньої роботи на Україні проходив в обстановці величезних економічних труднощів та жорстокої класової боротьби як на фронті, так і в тилу, але, незважаючи на це, партія і Радянський уряд провели величезну роботу по загальній і політичній освіті трудящих на Україні.

І. В. ДЬОМКІН,

доцент, кандидат історичних наук

БОРОТЬБА ТРУДЯЩИХ ХАРКІВЩИНИ ЗА СОЦІАЛІСТИЧНУ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ

1. Велика Жовтнева соціалістична революція положила кінець пануванню капіталістів і поміщиків і утворила Радянську державу. Вона відібрала в експлуататорських класів політичну владу, ліквідувала їх економічну могутність. Всі промислові підприємства були перетворені в загальнонародну, суспільну власність, яка стала економічною основою радянського і суспільного ладу.

2. Встановивши диктатуру пролетаріату і відстоявши її в запеклих боях проти внутрішньої контрреволюції та іноземних воєнних інтервентів у період громадянської війни, трудящі приступили до мирного соціалістичного будівництва. Програму будівництва соціалізму науково розробив геніальний вождь Комуністичної партії і радянського народу В. І. Ленін. Грунтуючись на вченні про можливість перемоги соціалізму спочатку в небагатых або навіть в одній, окремо взятій країні, і враховуючи конкретні історичні умови радянської дійсності, В. І. Ленін вважав, що наша країна має «все необхідне для побудови повного соціалістичного суспільства».

3. Ленінська програма побудови соціалізму передбачала соціалістичну індустріалізацію країни і, насамперед, всемірний розвиток важкої промисловості. Виходячи з ленінських настанов, XIV з'їзд Комуністичної партії взяв курс на соціалістичну індустріалізацію країни. Партійні організації, всі трудящі Харківщини з величезним схваленням зустріли рішення XIV з'їзду партії й зобов'язались взяти найактивнішу участь у перетворенні цієї політики в життя.

4. На Харківщині, як і по всій країні, перші кроки на шляху здійснення політики соціалістичної індустріалізації — розширення і переустаткування старих, будівництво нових підприємств і на цій основі збільшення випуску промислової продукції — були зроблені уже в 1926—1927 роках.

5. На початок першої п'ятирічки промисловість Харківщини посідала значне місце в промисловості України і відігравала чималу роль у загальносоюзному народному господарстві. Особливо значна роль належала харківським машинобудівним підприємствам, які давали 34% продукції машинобудівної промисловості України.

6. В квітні 1929 року XVI партійна конференція ВКП(б) затвердила п'ятирічний план розвитку народного господарства. У відповідності до нього був розроблений план розвитку промисловості Харківщини, за яким передбачався випуск загальної продукції в 1932—33 році на 883,5 мільйона карбованців. Трудящі Харківщини, як і всієї радянської країни, взяли найактивнішу участь у боротьбі за виконання першого п'ятирічного плану. Трудовий героїзм робітників особливо яскраво виявився у широкому розгортанні масового соціалістичного змагання, яке стало методом соціалістичного будівництва.

7. У напруженій боротьбі за прискорення темпів соцбудівництва творча ініціатива трудящих висувала все нові й нові способи й методи організації праці й виробництва, нові форми соціалістичного змагання: наскрізні бригади і бригади громадського буксиру, планово-оперативні групи, зустрічні і змінно-зустрічні плани. Все це сприяло ще більшому піднесенню виробничої активності трудящих, здобуттю нових виробничих досягнень.

8. В січні—березні 1929 року за ініціативою ЦК ВКП(б) на підприємствах Радянського Союзу відбувався огляд виробничих нарад, під час якого до боротьби за поліпшення виробничої роботи залучалися все ширші кола робітників, активізувалася раціоналізаторська і винахідницька думка, усувались перешкоди на шляху підвищення продуктивності праці. Активно проходив огляд виробничих нарад і на харківських підприємствах. В перших рядах передовиків виробництва йшли колективи паровозобудівного, електромеханічного, «Серп і молот» та інших заводів.

9. Процес індустріалізації країни відбувався у жорсткій класовій боротьбі з опозиціонерами різних мастей—троцькістами, зінов'євцями, правими і іншими. Комуністи, комсомольці і усі трудящі Харківщини були міцною опорою Комуністич-

ної партії у проведенні генеральної лінії. Вони давали рішучу відсіч вилазкам всіляких опозиціонерів.

10. Правильна політика і мудре керівництво Комуністичної партії, могутній розмах соціалістичного змагання мільйонних мас трудящих забезпечили дострокове виконання першого п'ятирічного плану за 4 роки і 3 місяці. Підсумки першої п'ятирічки були підведені у січні 1933 року на об'єднаному Пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б).

11. Перший п'ятирічний план промисловість Харківщини також виконала достроково. Валова продукція зросла в 1932 році проти 1927/28 рр. більш ніж в п'ять разів. За роки першої п'ятирічки на Харківщині було збудовано тракторний, турбогенераторний, шлакоцементний, силікатний, машинобудівний ім. В. І. Леніна заводи, районну електростанцію «Есхар», сушняну фабрику ім. Чубаря та ін. Одночасно з будівництвом нових підприємств була проведена реконструкція старих підприємств. Таким чином, за роки п'ятирічки промисловість Харківщини зазнала докорінних змін.

12. Великі зміни відбулись і в середовищі робітничого класу. Його кадри збільшились, зміцніли, політично вирости й загартувались.

13. Збудувавши в період першої п'ятирічки фундамент соціалістичної економіки, радянський народ, а в його рядах і трудящі Харківщини, продовжував під проводом Комуністичної партії свою героїчну працю, яка увінчалася успіхом.

Ф. О. ЄЩЕНКО,

доцент, кандидат історичних наук

К. МАРКС І Ф. ЕНГЕЛЬС ТА СУСПІЛЬНИЙ РУХ В РОСІЇ

(60—70-ті рр. XIX ст.)

1. Маркс і Енгельс завжди з великою увагою і співчуттям ставились до боротьби російського народу і його передових представників проти царського самодержавства і кріпосництва. На протязі декількох десятиріч великі учителі пролетаріату підтримували міцні зв'язки з передовими російськими політичними діячами, про що яскраво свідчить їх листування з Анненковим, Серно-Соловйовичем, Утіним, Лавровим, Лопатіним, Даніельсоном, Засуліч, Плехановим і багатьма іншими. Це листування охоплювало собою важливіші питання, що

характеризували внутрішнє й економічне становище царської Росії. Підтримуючи боротьбу революційних народників, Маркс і Енгельс разом з тим критикували утопічний соціалізм народників, вели боротьбу проти пансловізму, проти слов'янофільства Герцена і Бакуніна, нещадно критикували теоретичні погляди і практичну діяльність Бакуніна, Нечаєва, Ткачова та інших.

2. В бібліотеці Маркса знаходились майже всі комплекти нелегальних видань російських революційних організацій, що видавались як в Росії, так і за кордоном. Зокрема, до них належали лавровський журнал і газета «Вперед», популярні брошури Кравчинського, Тихомірова, видання «Народної волі», матеріали про діяльність Герцена, Бакуніна, Нечаєва й інші твори.

В одинадцятому томі «Архіву Маркса і Енгельса» опубліковані складені Марксом конспекти й виписки з робіт Чернишевського, Кошелева, Самаріна, Кавеліна, Скалдіна, Янсона, Енгельгардта, а також конспект статті Попельницького, написаний Енгельсом.

Особливо великий вплив на Маркса мали «Письма без адреса» великого російського демократа і соціаліста М. Г. Чернишевського.

3. Ознайомлення з окремими творами Маркса і Енгельса розпочалось в Росії задовго до появи їх в російському перекладі і відноситься до 40—60-х років. В справі популяризації окремих робіт Енгельса значну роль відіграла дискусія 60-х років, викликана виходом книжки реакційного німецького професора Гільдебранда «Политическая экономия настоящего и будущего» з різкою критикою роботи Ф. Енгельса «Положение рабочего класса в Англии».

В зв'язку з цим на сторінках «Современника» (т. XXXIV за 1861 рік) з'явилась стаття М. В. Шелгунова «Рабочий пролетариат в Англии и во Франции», в якій скорочено були викладені основні положення згадуваної роботи Енгельса.

Особливо важливою подією в історії розповсюдження в Росії марксистської літератури є вихід у світ першого російського перекладу «Капітала» Маркса у 1872 р.

4. Величезний вплив на розвиток революційного руху в Росії і на формування класової свідомості пролетаріату мали революційні події, що відбувались в Західній Європі. Про діяльність I Інтернаціоналу і виникнення Паризької Комуні періодично сповіщалось навіть в офіційній російській пресі, не кажучи вже про нелегальні видання.

В ознайомленні передових російських робітників з досвідом робітничого руху на Заході значну роль відігравали закордонні народницькі видання, як, напр., журнал і газета «Вперед», газета «Работник» та інші. В них, хоч і з певною народницькою тенденційністю, систематично друкувались відомості про діяльність І Інтернаціоналу, про Паризьку Комуну, страйковий рух тощо. Основні положення Міжнародного Товариства робітників знайшли своє відображення в програмних документах перших російських пролетарських організацій, що виникли в 70-х роках XIX ст. («Південно-Російський Союз робітників» і «Північний Союз російських робітників»).

5. Революційна література друкувалась не лише в нелегальних друкарнях Петербурга, Москви, Києва, Одеси та інших, але у великій кількості видавалась за кордоном і потім переправлялась до Росії як через сухопутні кордони, так і морським шляхом.

31 грудня 1873 р. біля м. Ожиговець Волинської губ. на прикордонній смузі було затримано 1931 примірник забороненої літератури.

В грудні того ж 1873 р. на прикордонній заставі між поштами Дорофеевським і Волчковецьким прикордонна сторожа захопила у невідомих осіб, які втекли за кордон, 1441 примірник революційних брошур і книжок.

6. III відділення вживало надзвичайні заходи проти проникнення в Росію агентів І Інтернаціоналу, особливо воно було стурбоване можливим приїздом К. Маркса.

За вказівкою III відділення 18 травня 1872 р. в Одесі було заарештовано однофамільця К. Маркса — англійського комерсанта Юліуса Олександра Маркса, Після цього конфузу III відділення надіслало до Одеси фотографічну картку К. Маркса, наказуючи місцевій жандармській владі негайно заарештувати керівника І Інтернаціоналу, якщо він тут з'явиться.¹

7. Велике занепокоєння виявляв царський уряд і проти можливого приїзду до Росії учасників Паризької Комуні, які емігрували із Франції у зв'язку з поразкою Комуні. III відділення пропонувало всім жандармським управлінням вжити необхідні заходи, щоб затримати на кордоні «подібних осіб». З цією метою було посилено жандармський нагляд на кордоні, за кожного затриманого учасника Комуні обіцялась нагорода в розмірі від 10 до 50 крб.²

¹ Центральний державний історичний архів УРСР (ЦДІА УРСР), ф. 385, оп. 1, спр. 43, л. 80.

² Там же, ф. 385, оп. 1, спр. 45, л.л. 33, 33 об., 34.

8. Царський уряд, наляканий зростанням революційного руху в країні у 70-х роках, особливо у другій половині цього десятиріччя, різко поширює репресії проти всіляких революційних проявів і намагається придушити їх заходами білого терору. За офіційними відомостями III відділення, за час з 1873 по 1877 рр. кількість притягнутих до дізнання по політичних мотивах становила 1611 чол. В 1877—1878 рр. в судовому засіданні особливого присутствія Правительствующого Сенату відбувся розгляд ряду важливих політичних процесів (народницьких пропагандистів, робітничих організацій та інших).

9. Революційне піднесення 70-х років закінчилося перемогою царизму, але справа, за яку боролось революційне покоління того часу, не загинула марно: його боротьба, безсумнівно, сприяла дальшому революційному вихованню російського народу. Справжнього ж пробудження народної революції вдалось досягти лише революційною боротьбою пролетаріату, коли відбулось поєднання наукового соціалізму з робітничим рухом.

В. І. Ленін відзначав, що приблизно з 40-х до 90-х років XIX ст., під гнітом небачено дикого і реакційного царизму передова думка в Росії жадібно шукала правильної революційної теорії. «Марксизм, як єдино правильну революційну теорію, — писав В. І. Ленін, — Росія справді вистраждала піввіковою історією нечуваних мук і жертв, небаченого революційного героїзму, неймовірної енергії і беззавітності шукань, навчання, випробовування на практиці, розчарувань, перевірки, зіставлення досвіду Європи»¹.

М. І. ПАВЛЮК,
кандидат історичних наук

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВО-РЕВОЛЮЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

(11 грудня 1919—19 лютого 1920 рр.)

1. Всеукраїнський військово-революційний комітет — верховний надзвичайний орган влади був створений в розпалі народної боротьби проти денікінсько-петлюрівської контрреволюції та інших ворожих збройних сил.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 9.

2. Хазяйнування іноземних інтервентів і контрреволюційних урядів на Україні призвело її господарство до повного розорення. В цих складних умовах визвольної боротьби перед Комуністичною партією України був єдиний шлях відбудови Радянської влади — створення тимчасових надзвичайних органів диктатури пролетаріату, випробуваних історичним досвідом військово-революційних комітетів.

3. Порядок утворення, структура, права і обов'язки ВРК були визначені постановою ЦВК і РПО РРФСР від 24 жовтня 1919 року¹. В листі до робітників і селян України сприводу перемоги над Денікіним В. І. Ленін підкреслював, що: «Поки Україна не звільнена повністю від Денікіна, її урядом, до Всеукраїнського з'їзду Рад, з'являється Всеукраїнський революційний комітет, Всеукраїнський ревком»².

4. В день звільнення Харкова, Полтави та інших міст і населених пунктів України, 11 грудня 1919 року, в Москві відбулось об'єднане засідання Президії ЦВК і РНК УРСР, де було прийнято постанову про створення Всеукрревкому в складі Г. І. Петровського (голова), Д. З. Мануїльського, В. П. Затонського.

На Всеукрревком покладался обов'язок надавати всебічну допомогу Червоній Армії, встановлювати і зміцнювати революційний порядок, закріплювати політичні симпатії трудового населення і швидше організувати постійні органи Радянської влади.

5. Свою роботу Всеукрревком розпочав у Москві розподілом обов'язків серед його членів. Крім загального керівництва, на Г. І. Петровського було покладено керівництво внутрішніми справами республіки, земельні справи було доручено Д. З. Мануїльському, освіті—В. П. Затонському.

На початку своєї діяльності ВУРК користувався послугами апарату наркоматів РРФСР. В Москві 25 грудня був створений відділ агітації, пропаганди і видавництв, до якого увійшли тт. Ларин, Биховенко і Лях. При виїзді до столиці України в вагоні № 9 спеціального поїзда 29/XII 1919 р. на черговому засіданні Всеукрревкому вирішено: «Технічний апарат Укрревкому розгорнути повністю в м. Харкові, при Південному фронті в Курську для зв'язку залишити одного товариша»³. ВУРК доручив Управлінню справами створити

¹ Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства. 1919, 3 ноября, № 58.

² В. И. Ленин, Соч., т. 30, стр. 270.

³ ЦДАЖР, ф. 2360, оп. 1, спр. 3, арк. 30.

інструкторський відділ (з розрахунку — один інструктор на повіт) для безпосереднього зв'язку з місцевими ревкомами.¹

6. З переїздом до Харкова на початку січня 1920 року ВУРК перетворився в центр всієї роботи по створенню радянського державного апарату на Україні. Постановою від 21/І ВУРК проголосив ліквідацію всіх установ контрреволюційних урядів на Україні і скасування всіх законодавчих актів, виданих ними.

Цією ж постановою ВУРК проголосив введення в дію законів і декретів Радянської влади.

Всеукрревком зосередив в своїх руках керівництво всіма основними галузями державної діяльності в республіці. В його розпорядження був переданий апарат Особливої інспекції по організації ревкомів на території Південного фронту. ВУРК принципово визнав за необхідне будівництво Радянської влади на місцях у формі революційних комітетів, від губернії до села включно. Під його проводом провадилась ломка буржуазно-поміщицької державної машини і ліквідація поміщицької власності на землю й інші багатства.

7. Керуючись підписаною у червні 1919 року умовою УРСР і РРФСР про об'єднання обох республік, Всеукрревком 27/І 1920 р. прийняв постанову про уніфікацію законодавства шляхом введення в дію на території України декретів, директив і розпоряджень уряду Російської Федерації в галузі військовій, ВРНГ, продовольчій, праці і соцзабезпечення, шляхів сполучення, пошти і телеграфу, фінансів. З метою уникнення громіздкості і тяганини всі декрети і постанови, що раніш були видані Українським радянським урядом по згаданих галузях державної діяльності, були скасовані.

8. Всеукрревком всебічно сприяв успішній боротьбі Червоної Армії аж до остаточного розгрому білогвардійців і петлюрівців та знищення куркульського бандитизму. Военні заходи Всеукрревкому стали головним змістом діяльності ревкомів України. ВРК стояли на чолі робітників і селян, які боролися з чорними силами контрреволюції.

9. Спільними силами Реввійськради республіки і Всеукрревкому були створені Харківський та Київський військові округи, а також губернські, повітові, волосні військові комісаріати, які організаційно забезпечили поповнення лав Червоної Армії, роззброєння партизанських частин, створення військових частин місцевого призначення, що стали надійною

¹ ЦДАЖР, ф. 2360, оп. 1, спр. 3, арк. 30.

опорою в налагодженні сталого революційного порядку на звільненій території.

10. Всеукраїньком відновив діяльність органів Надзвичайної комісії, міліції, суду і при допомозі місцевих формувань розгромив контрреволюційне підпілля і завдав нищівного удару куркульському бандитизмові.

11. Всеукраїньком провів у життя земельний закон і розпочав соціалістичне землеупорядкування. Під його проводом були створені на Україні перші сільськогосподарські артілі і комуни, а також організовані радянські зразкові господарства.

12. Внаслідок відтворення промислового апарату було розпочато націоналізацію промисловості і транспорту, а також вжито заходів до відбудови економіки республіки, зокрема відбудовано зв'язок.

13. Всеукраїньком розпочав культурне будівництво і перебудову системи освіти і роботи вищої школи та науково-дослідних установ і політосвітніх закладів.

14. Проведенням загальної мобілізації медперсоналу і робітників фармакології аж до повної мілітаризації всього апарату було вжито дійових заходів до припинення пошесті тифу, холери та інших інфекційних захворювань.

15. Відновленням військово-адміністративного апарату, державних установ Радянської влади на місцях, зміцненням збройних сил республіки і встановленням міцного революційного порядку Всеукраїньком створив необхідні передумови для проведення виборів Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів і після виборів останніх всі місцеві ревкоми склали перед ними свої повноваження.

Всеукраїнський військово-революційний комітет припинив своє існування 19/II 1920 року, коли після визволення основної частини території України від денікінців відновили свою роботу ЦВК і РНК УРСР. Як надзвичайний орган влади Всеукраїнський революційний комітет відіграв величезну роль в боротьбі українського народу за владу Рад. Його діяльність являє собою славну сторінку історії нашої республіки.

ПРОПАГАНДА ТЕХНІЧНИХ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАР- СЬКИХ ЗНАЇЬ КУЛЬТОСВІТНИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР В 1926—1929 рр.

1. Рішення червневого Пленуму ЦК КПРС, в яких накреслено конкретну програму дострокового здійснення семирічки, знайшли гарячий відгук у серці кожного трудівника, тому останнім часом боротьба за технічний прогрес усіх галузей виробництва набула в нашій країні всенародного характеру.

2. Важливу роль в боротьбі за дальший технічний прогрес відіграє пропаганда технічних та сільськогосподарських знань. Бойовими помічниками партійних та профспілкових організацій у проведенні її завжди були і є культосвітні установи, які в своїй пропагандистській роботі використовують позитивний досвід минулого.

3. Великий вождь і вчитель трудящих В. І. Ленін завжди приділяв велику увагу технічній пропаганді. Так, після закінчення громадянської війни, коли на перше місце стали завдання відбудови народного господарства, В. І. Ленін писав: «В теперішній момент... виробничу пропаганду треба знову висунути на перший план, посилити і організаційно зміцнити» (Твори, т. 31, стор. 360).

В перші роки реконструкції народного господарства (1926—1929), коли партія і уряд накреслили великі завдання і взяли швидкі темпи соціалістичної індустріалізації країни та перебудови сільського господарства й мобілізували усіх трудящих на дострокове виконання народногосподарських планів, технічна й сільськогосподарська пропаганда набула першочергового значення.

4. В ці роки культосвітні установи використовували найрізноманітніші форми і методи цієї роботи, а саме: організовували заняття технічних та сільськогосподарських гуртків, проводили бесіди та лекції на відповідні теми, влаштовували виробничі вечори, екскурсії, книжкові виставки та ін. Багатогранна різноманітність форм і методів забезпечувала охоплення технічною пропагандою різні вікові і професійні категорії трудящих.

5. Виробничо-технічні гуртки створювались на основі добровільності безпосередньо на виробництві та при клубах. Основних типів гуртків було три: 1) по спеціальності (токарів,

слюсарів, забойщиків і ін.), 2) виробничо-економічні, 3) загальнотехнічні. В цих гуртках вивчали технологію виробництва та знайомили з усім комплексом технічних та виробничо-економічних питань даної галузі виробництва. Члени технічних гуртків навчались читати та креслити схеми і користуватись технічною літературою. В клубах машинобудівельних заводів робітники вивчали ливарну, токарну та слюсарну справи, а в шахтарських та залізничних—шахтарські спеціальності, будову паровозів та їх експлуатацію. Заняття в цих гуртках допомагали підвищенню кваліфікації та загальнотехнічного рівня робітників, розбуджували їх творчу думку до шукання нового, показували найбільш раціональні заходи роботи і сприяли підвищенню продуктивності праці, допомагали їм вносити пропозиції по раціоналізації виробництва. Так, тільки за рік роботи гуртка робітничих винахідників на заводі ДЕЗ (тепер ХЕМЗ) в м. Харкові було внесено 58 раціоналізаторських пропозицій («Комуніст», 9 лютого 1928 р.).

6. Важливе значення в поширенні сільськогосподарських знань мали сільськогосподарські гуртки сільбудів та хат-читалень, які були основною формою цієї пропаганди (матеріали 3 Всеукраїнської наради в справі політосвітньої роботи на селі. ДВУ, 1927, стор. 73). В зимовий період у цих гуртках проводилась в основному теоретична робота, а весною та літом — практична очистка та протруювання посівматеріалу, закладка досвідних ділянок, удобрення ґрунту, застосування багатопільних сівозмін, тобто практично освоювались теоретичні знання, набуті в гуртках.

В зв'язку з тим, що сільськогосподарські гуртки зуміли організувати роботу по придбанню сільськогосподарських знань не абстрактно, а в тісному зв'язку з практичними потребами селян і на основі практичної діяльності, вони одержали широке розповсюдження. Сітка їх та охоплення ними селян з кожним роком збільшувались. Якщо в 1927 р. на Україні сільськогосподарських гуртків нараховувалось 4,5 тис., які охоплювали 100 тис. селян (ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 14, с. 391, а. 64), то вже в березні 1929 р. кількість їх виросла до 5,5 тис., що охопили 138 тис. селян, з яких 61 % складали селяни-бідняки і 39 % —середняки (ЦДАЖР УРСР, ф. 166, оп. 13, с. 9587, а. 87).

Сільськогосподарські гуртки також тісно пов'язували свою роботу з практичними завданнями переведу дрібних селянських господарств на рейки колективної праці. До березня 1929 р. 172 гуртками було організовано 50 тсозів, 25 машинових, 17 садово-городніх та виноробних товариств (ЦДАЖР

УРСР, ф. 166, оп. 13, с. 9587, а. 87). Подібна робота переконливо показувала селянам перевагу колективної форми господарства над індивідуальною, готувала їх до створення виробничих кооперативів та допомагала партії та уряду в колективізації сільського господарства.

7. Іншою важливою формою масової пропаганди технічних та сільськогосподарських знань були голосні читання, бесіди, лекції та доповіді. По профспілкових клубах Київської округи в 1929 р. лекції на виробничі теми складали 11,4% з усіх лекцій, які читались по цих культосвітніх установах (ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 2, с. 463, а. 294). На ХПЗ в кожному цеху за місяць в середньому читалась одна лекція чи доповідь на виробничі теми («Культробітник», 1929, № 9, стор. 25). До читання лекцій і доповідей культосвітні установи залучали вчених, викладачів, партійно-господарський актив та передовиків виробництва.

Відомостей про те, скільки читалось лекцій і бесід у сільбуддах та хатах-читальнях України, немає, але відомо, що в 1926 р., коли в агропропаганді робились перші спроби, в Луганській округі було прочитано 1007 лекцій на сільськогосподарські теми, які прослухало 60 тис. селян («Луганская правда» 3 лютого 1927 р.).

8. Комплексними формами пропаганди технічних та сільськогосподарських знань були вечори змички робітників з інженерно-технічними працівниками, вечори запитань та відповідей і інші вечори на виробничі теми.

9. Усі форми і методи технічної та сільськогосподарської пропаганди були спрямовані на оволодіння новою технікою, вивчення агрономічної науки, на залучення трудящих у боротьбу за вдосконалення техніки виробництва, підвищення продуктивності праці, на узагальнення і пропаганду передового досвіду, на боротьбу за дострокове виконання виробничих планів, шляхом розвитку соціалістичного змагання.

10. У відповідь на заклики XVI конференції ВКП(б) та II Всеукраїнської конференції КП(б)У культосвітні установи розгорнули велику роботу по роз'ясненню завдань першої п'ятирічки розвитку народного господарства, розгортанню соціалістичного змагання і боротьби за дострокове виконання їх. Ця діяльність стала головною в роботі культосвітніх установ, які допомагали партії та уряду прискореними темпами будувати економічну базу соціалізму.

ПОЛЬСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА XVI—ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТЬ ПРО ТУРЕЦЬКО-ТАТАРСЬКУ АГРЕСІЮ І БОРОТЬБУ ПРОТИ НЕЇ (ДО 1000-ЛІТТЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ)

1. На протязі майже 150 років—з 70-х років XV століття, коли турки захопили узбережжя Чорного моря, і до Хотинської війни 1621 року, польські королі і магнати, підтримуючи дружні відносини з Туреччиною і Кримським ханством, майже нічого не робили, щоб припинити розорення України татарською ордою. Вивчення публіцистичної літератури тих часів показує, що ця політика зустрічала опозицію з боку широких верств шляхти і частини духовництва. Опозиція ця знайшла вияв як у сеймовій боротьбі, так і в численних памфлетах.

Польське літературознавство і історіографія майже не приділяли уваги цим творам, бо вони руйнують традиційну концепцію про єдність феодального класу навколо «шляхетських проводирів» — короля Стефана Баторія і гетьманів Яна Замойського та Станіслава Жолкевського. Значно більше зробив для вивчення цієї публіцистики український вчений М. Возняк.

2. У 1575 р. М. Стрийковський надрукував у Кракові твір «Про свободу королівства польського і жорстоке поневолення інших королівств під тиранським ярмом турецьким». Автор розповідав про свої враження під час перебування у посольстві в Константинополі. Він бачив там страждання християнських народів, поневолених султаном, переконувався, що лише незгоди між християнами заважають їх визволенню, наводив приклад успішної боротьби молдавського народу проти турок на чолі з князем Йоном Воеводою. М. Стрийковський пише, що дружні відносини з Туреччиною призводять лише до пограбування України, звідки татари уганяють людей, коли ж козаки переслідують татар, турки вимагають їх покарання і відшкодування збитків. Автор пропонує протиставити туркам і татарам мужніх козаків з Поділля і цілої України, які підуть разом з польськими жолнерами до Таврії (Криму), Кілії та інших турецьких фортець, знищать назавжди татарську загрозу.¹

¹ М. Возняк. Стрийковський про турецьку неволю. Записки наукового т-ва ім. Шевченка, 1928, № 149.

3. Панування Стефана Баторія погіршило становище на Україні. Після його смерті М. Бельський і Б. Папроцький друкують свої перестороги польському народу, який не зважає на турецький наступ в Угорщині, не допомагає їй визволитися від турецького гніту, внаслідок чого і йому загрожує така ж доля.¹ Б. Папроцький доводить, що за Баторія Польща ледве не опинилась під турецькою владою, Поділля турки продовжували розоряти, а тих, хто їм чинив опір, карали за вимогою турецького посла королівські кати. «Коли і зараз будете слухати його. — звертався Папроцький до поляків, — султан вважатиме вас за своїх підданців»². Ці патріотичні заклики були не до вподоби буржуазним польським вченим, і вони зводили на Папроцького наклепи.³

4. Панування Сігізмунда III характеризувалося новими стражданнями українського народу від татарського розорення. Під час повстання румунського народу проти панування Туреччини і війни Австрії проти неї Сігізмунд III і гетьман та канцлер Ян Замоїський допомагають султану проти румунського князя Михая і Австрії. Цю політику викривають публіцисти Кр. Варшевицький, який доводить доречність приєднання Польщі до антитурецької ліги, київський біскуп С. Верещинський, пробст пернавський П. Грабовський. Голоси з різних прошарків польського суспільства викривають Замоїського, що пропустив татар через польські володіння на допомогу туркам до Угорщини, пропонують утворення на Україні військових колоній для захисту від татар.⁴ П. Грабовський, що був у Росії з посольством, пропонує діяти за прикладом «Москви, що не має шкоди від татар». Автор вважає, що боротися з нападами татар треба не приборканням козаків, а походом на Крим. Козаки—головна сила, з допомогою якої можна розпочинати війну з Туреччиною, де безумовно спалахне повстання народів, підкорених нею. Автор також згадує, що не раз писав про це королю.⁵

5. Нові татарські напади на початку XVII ст. призвели до ще більшого розорення України. Російські послы сповіщали

¹ М. Бельський. Сон травневий (польською мовою), Краків, 1858.

² Б. Папроцький. Дві брошури політичні 1587—88 років (польською мовою), Краків, 1900, стор. 24, 36, 62.

³ С. Тарновський. Політичні письменники (польською мовою), т. 1, Варшава, 1903, стор. 309. Б. Папроцький. Указ. твір. Передмова Я. Чубека, стор. V.

⁴ С. Верещинський. Політичні твори біскупа київського (польською мовою), Краків, 1858.

⁵ П. Грабовський. Польща низова або осада польська (польською мовою), Краків, 1858.

з Польщі у 1605 році, що татари погнали біля 50 тисяч у полон; у 1606 році вони 16 разів грабували Україну.¹ Шляхетські публіцисти викривали злочинність короля, внаслідок бездіяльності якого «більш ніж 300 тисяч народу нашого татарин нагаєм погнав до турецької неволі»². До цього голосу приєднався великий хор учасників шляхетського рокошу Зебжидовського, протестуючих проти політики Сігізмунда III, магнатів і єзуїтів.

З їх промов, поетичних і публіцистичних виступів постає жахлива картина страждань народу від татарських нападів. Короля обвинувачують у витраті грошей, потрібних на будову фортець на Україні, на двірські потреби та на підтримку авантюри Лжедмитрія. Від короля вимагали особистого керівництва обороною від татар та будовою прикордонних фортець. Але король збирав сили для розгрому рокошу та інтервенції проти Росії.³

6. Новий договір з Туреччиною у 1607 році не припинив пограбування України ордою. Козаки, як писав сучасник хроніст П. Пясецький, «раді чи не раді, повинні були відповідати за шкоду, яку постійно терпіли від грабіжників-татар». Той же хроніст затаврував гетьмана і канцлера Жолкевського за те, що не захищав Україну від татар: «Численне, вимуштроване кінне військо, яке поривалося до бою, не маючи права рухатися без наказу гетьмана, примушене було дивитися на пожежі у родичів, братів своїх, на захоплення у полон людей»⁴. Гостра критика протурецької політики правлячих кіл викликала цікавість суспільства до твору Пясецького, тому його ще у XVII ст. було перекладено з латинської на польську мову.

7. І у XVII ст., як і раніше, передові люди польського суспільства, поряд з критикою протурецької політики правлячих кіл, висували позитивну програму організації боротьби проти татарських нападів і визволення народів, поневолених турецькими феодалами. М. Пашковський у 1615 році у книжці

¹ Сборник Русского исторического общества. № 137, М., 1912, стор. 362. П. Жукович. Сеймовая борьба православного западнорусского духовенства с церковной унией после 1609. СПб, 1905, стор. 497. (Виступи послів на сеймиках 1606 р.).

² Письма політичні з часів рокошу Зебжидовського (польською мовою), Краків, 1918, т. 3, стор. 67.

³ П. Кулиш. Матеріали к истории воссоединения Руси. М., 1877, стор. 39. Письма політичні з часів рокошу Зебжидовського, Краків, 1916, т. 1, стор. 35.

⁴ П. Пясецький. Пам'ятка панування Сігізмунда III (польською мовою). Видав Войцицький, Варшава, 1840, т. 1, стор. 65.

«Історія турецька і козацькі сутички з татарами» писав, що настав час відновити державу грекам, угорцям, сербам та албанцям.¹ Це написано було в часи інтервенції польських феодалів у Росії і свідчить про те, що навіть серед шляхти політика верхівки не мала повної підтримки.

8. Польська публіцистика свідчить про те, що шляхту, яка згодом висунула діячів, які боролись за демократизацію країни, не можна ототожнювати з магнатами, політика яких призвела до загибелі польську державу. Ф. Енгельс писав: «Аристократія, безумовно, загубила Польщу».² Але шляхта, ворожа народу, не знайшла сил, щоб знищити засилля магнатів і відновити незалежність Польщі. Це зробив пролетаріат у союзі з іншими трудящими класами Польщі, створивши соціалістичну демократію.

Ф. Т. КОВПИК,
ст. викладач

А. С. МАКАРЕНКО ЯК ОРГАНІЗАТОР ХУДОЖНЬОГО ВИХОВАННЯ В ДИТЯЧОМУ КОЛЕКТИВІ

1. А. С. Макаренко був пристрасним пропагандистом мистецтва, організатором художнього виховання в дитячому колективі. Його праця по художньому вихованню підростаючого покоління характеризується глибоким зв'язком з основними завданнями всебічної підготовки будівників комуністичного суспільства.

2. А. С. Макаренко вважав ознайомлення дітей з кращими художніми творами однією з найважливіших частин естетичного, морального і політичного виховання.

3. Виховуючи дітей засобами художньої літератури, А. С. Макаренко дотримувався таких принципів: а) необхідно контролювати підбір літератури і стежити, чи уважно читаються книги, б) прочитана художня література повинна бути закріплена в свідомості, в) естетичне виховання засобами художньої літератури передбачає вміння донести до виховання естетичну суть творів, виробити художній смак, почуття краси форми, г) педагогічним завданням у процесі естетичного виховання засобами художньої літератури є настільки міцне закріплення

¹ М. Возняк., М. Пашковський про козацькі сутички з татарами і долю ясиру. Записки наук. т-ва ім. Шевченка, 1927, № 147, стор. 144.

² Ф. Енгельс. Какое дело рабочему классу до Польши? Маркс и Энгельс. Соч., т. XIII, ч. 1, стр. 159.

кращих образів літератури, щоб вони могли відігравати роль активного знаряддя пізнання життя і сприяли активній участі в ньому.

4. Розробляючи питання естетики дитячої літератури, А. С. Макаренко підкреслював необхідність врахування специфіки дитячого сприймання, яка полягає в його яскравості, жвавості і безпосередності. Макаренко вважав, що дитяча книга повинна відзначатися оптимістичним характером, простотою і суворою логічною послідовністю розповіді, яскравістю і повнокровністю фарб.

5. Організаторська роль А. С. Макаренка в справі театрального виховання характеризується кипучою енергією, цілеспрямованістю, прагненням підпорядкувати справу театрального виховання загальним педагогічним завданням, наполегливістю в подоланні перешкод, готовністю до швидкої реалізації корисних починань членів колективу, дбанням про талановиту творчу молодь, великою увагою до так званих «дрібниць».

6. Будучи керівником комуні ім. Ф. Е. Дзержинського. А. С. Макаренко створив для своїх вихованців такі умови, при яких вони могли бути частими відвідувачами всіх харківських театрів, а особливо Харківського театру російської драми, що відіграло велику роль у розвитку світогляду комунарів та в їх естетичному вихованні.

7. Праця А. С. Макаренка в галузі театрального виховання мала глибокий ідейно-політичний зміст.

8. Діяльність А. С. Макаренка в розвитку театрального виховання характеризується високою художньою вимогливістю. Він прагнув до бездоганного оформлення театральних вистав, забезпечував кваліфіковане керівництво театральною самодіяльністю.

9. У практиці художнього виховання в А. С. Макаренка велика роль відводиться також музичному вихованню. Він привчав своїх вихованців до серйозної музики. Його комунари часто відвідували оперу. Особливу увагу А. С. Макаренко приділяв хоромим співам і духовому оркестрові.

10. Оркестр був невід'ємною частиною життя комуні ім. Дзержинського. Він був пропагандистом музичної культури і важливим засобом згуртування колективу.

11. Праця по художньому вихованню засобами виразного мистецтва характеризувалася сполученням розвитку знань і вмій у галузі живопису, графіки, прикладних мистецтв з розвитком різних політехнічних навиків. Розвиток здібностей

в галузі живопису супроводжувався працею по розширенню художнього кругозору в цій галузі.

12. А. С. Макаренко вважав кінофільми «чудовим і високохудожнім виховним засобом». В справі виховання засобами кіно він виробив такі важливі принципи: 1) кіно не повинно перетворюватися в головний зміст життя вихованця; 2) тематика картин повинна дбайливо продумуватися відповідно до педагогічних завдань; 3) переглянутий кінофільм повинен зробитися предметом обговорення дітей.

13. У досвіді та науково-педагогічних висновках А. С. Макаренка про художнє виховання наші педагоги-культосвіт-працівники можуть знайти цінні практичні вказівки для організації художнього виховання в школі, позашкільних і клубних установах. Основні риси досвіду А. С. Макаренка в художньому вихованні, які необхідно розвивати в нашій педагогічній практиці, полягають ось у чому:

а) робота по художньому вихованню в А. С. Макаренка не була простою сумою заходів, а просякала все життя колективу;

б) робота по художньому вихованню в практиці А. С. Макаренка була насичена глибоким ідейно-політичним змістом. Мистецтво у колективах А. С. Макаренка було підпорядковане вимогам, що висувалися їх трудовим, громадським життям, пов'язаним з життям усієї країни, з політикою партії;

в) одним з завдань художнього виховання А. С. Макаренко вважав навчання майстерності мистецтва. Разом з тим він застерігав проти захвалювання здібних дітей;

г) необхідно розвивати традиції А. С. Макаренка по розширенню художнього кругозору дітей;

д) досвід і науково-педагогічні висновки А. С. Макаренка в галузі художнього виховання допомагають радянським педагогам уникнути сухості та педантизму в художньому вихованні, виробити такі методи, які забезпечували б сприймання мистецтва в тісному зв'язку з життям, були б цікавими і захоплюючими для дітей;

е) необхідно розвивати досвід А. С. Макаренка у використанні комплексних форм художнього виховання;

є) практика А. С. Макаренка дає блискучі приклади поєднання політехнічної освіти з художнім вихованням.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Серед головних завдань періоду розгорнутого будівництва комуністичного суспільства ХХІ з'їзд КПРС поставив завдання комуністичного виховання трудящих.

У комуністичному вихованні трудящих значне місце посідає література. Це значення літератури відмічено і в резолюції ХХІ з'їзду КПРС: «Діячі літератури... покликані ще вище піднести ідейно-художній рівень своєї творчості, бути і далі активними помічниками партії і держави в справі комуністичного виховання трудящих».

Виховне значення художньої літератури різноманітне: пізнавальне, моральне, естетичне. На необхідність розв'язання цих завдань засобами художньої літератури неодноразово вказували в своїх творах класики марксизму-ленінізму. Радянські письменники, педагоги керуються цими настановами.

2. Дані психологічних досліджень показують, що для забезпечення виховного впливу художньої літератури на читача необхідно, щоб у процесі читання твору читач мисленно діяв, переживав разом з літературним героєм. Ці психологічні особливості сприймання художньої літератури впливають на формування особистості. В процесі діяння, переживання разом з героєм твору в читача створюються нові моральні уявлення, поняття, читач прагне наслідувати герою в своїй діяльності, що й сприяє формуванню позитивних рис особистості.

3. Але не всяке читання художньої літератури викликає у читача діяння, переживання разом з героєм твору і позитивно впливає на формування його особистості.

Успіх впливу художнього твору на читача буде більш значним, коли здійснюється керівництво його читанням. Одним із методів такого керівництва є бесіди з читачем.

В процесі відповідної бесіди бібліотекар не лише вчить розуміти зміст твору, але і активізує мислення, почуття, спрямовує увагу читача на певні риси особистості героя, його поведінку, допомагає їх оцінити і формує, таким чином, моральні уявлення, поняття читача.

4. Особливо велике значення має така спеціальна бесіда для дітей, у яких ще остаточно не сформовані психічні властивості особистості.

У зв'язку з цим спільна праця бібліотекарів і вчителів в організації певної діяльності юних читачів забезпечує закріплення в цій діяльності одержаних наслідків керівництва читанням і сприяє формуванню у них рис особистості передової радянської людини.

М. М. ГЕРМАН,

доцент, кандидат педагогічних наук

ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ ДО КНИЖОК, ЗА ДОПОМОГОЮ АНОТАЦІЙ

1. В попередній роботі нами було розглянуто методи та прийоми, які використовуються авторами анотацій для створення інтересу дітей до книжок (М. М. Герман. Шляхи створення інтересу до читання в бібліографічних посібниках для дітей. Тези доповіді. Наукова конференція, присвячена ХХІ з'їздові КПРС. ХДБІ. Харків. 1959). На основі цього ми провели дослідження, в якому ставили основною метою з'ясувати ефективність різних методів, використаних в анотаціях, для створення інтересу до читання.

2. Відповідно до встановленої нами методики вивчення інтересу школярів до книжок, створеного за допомогою анотацій, ми одержали дані:

- а) про вплив анотації на вибір книги учнем;
- б) про залежність вибору книжки від методів, застосованих в анотації для створення інтересу читачів.

3. Дослідження проводилось з учнями сьомих класів однієї школи, які вибирали собі книжки, об'єднані загальною темою (книжки про комсомольців). Цей вибір книжок провадився без застосування анотацій, а також за допомогою рекомендаційного анованого покажчика. При цьому учні користувались анотаціями, різними за методами і прийомами створення інтересу читачів. Учні відповідали також на додаткові контрольні питання, метою яких було з'ясування деяких інших факторів, що впливають на читацькі інтереси.

4. Попередні наслідки дослідження показали, що при виборі книжки без допомоги анотацій і інших вказівок школярі виявили бажання прочитати ті твори, які більш відповідають учнівським інтересам, що склалися раніш. 72% учнів у таких умовах вибрали собі книги відповідно до своїх читацьких інтересів.

5. При виборі книжки за допомогою рекомендаційного анотованого покажчика учні вимагали не завжди ті твори, які вони хотіли прочитати раніш, коли ще не знайомились з анотаціями. 38% учнів з тих, що прочитали анотації, вибрали собі інші книги, аніж ті, які намітили попередньо.

6. При виборі книжки на основі анотації помічався менший вплив сформованих раніш читацьких інтересів учнів. 41% школярів, що вибирали книги за допомогою анотацій, висловили бажання прочитати твори, які за тематикою раніш не вважали для себе найбільш цікавими.

7. Вибір книги з використанням анотацій сприяє активному впливові на зміст читання учнів. За допомогою рекомендаційних бібліографічних посібників для дітей можна успішніше здійснювати завдання виховання різносторонніх читацьких інтересів школярів.

8. Найбільшу ефективність у створенні інтересу учнів своїх класів до книжок мали анотації, в яких ішлося про героїчні подвиги радянської молоді. Учні виявили бажання прочитати також книжки, анотації на які звертались до моральних почуттів дітей. Інтерес викликали книжки, коли в анотаціях застосовувались різні прийоми створення опосередкованого інтересу до змісту твору.

9. Більшість опитуваних учнів виявила бажання прочитати ті книги, при анотуванні яких було у сполученні застосовано прийоми, що сприяли формуванню інтересу до героїчного, вихованню почуття колективізму та дружби, створенню інтересу до подій і діяльності героїв, хоч про них лише в небагатьох словах було сказано в анотації. Ці бажання відбилися у висловлюваннях учнів про те, що їм подобалось з анотації на книжку, яку вони вирішили прочитати.

С. Н. ТРУШЕВСЬКИЙ,
ст. викладач

В. МАЯКОВСЬКИЙ І «ЛЕФ»

(Друга половина 20-х років)

1. Характеристика творчої еволюції Маяковського, його літературно-естетичних поглядів, буде неповною, якщо залишити в стороні літературну групу «Леф», питання, яке до останнього часу замовчувалось більшістю дослідників. Тільки в роботах В. Перцова та С. Владимірова вперше це питання досить ґрунтовно висвітлюється, але обидва автори

занадто відділяють поета від теоретичних та практичних настанов «Лефу», значення якого майже повністю перекреслюється.

2. Група «Леф» в II половині 20-х років брала активну участь у літературному житті, яке характеризується напруженим шуканням нових художніх форм зображення дійсності.

3. Так звана теорія літератури факту, що займала провідне місце серед теоретичних настанов «Лефу» у II половині 20-х років, в крайніх своїх проявах фактично заперечувала необхідність художньої літератури.

4. Літературно-естетична програма «Лефу», поруч з абсолютно хибними твердженнями, мала і свої позитивні сторони. «Леф» вимагав максимального наближення літератури до життя. Кожен факт дійсності треба оцінювати, виходячи з того, наскільки він сприяє, або, навпаки, гальмує просування нашого суспільства до комунізму (О. Брік, «За політику», «Новый Леф», 1927, № 1).

5. На літературних диспутах, в лекціях-доповідях (наприклад, цикл лекцій «Лицо левой литературы») Маяковський наполегливо відстоює необхідність для літератури орієнтуватись на факти дійсності. Захищаючи теорію літератури факту, Маяковський вкладає в неї дещо інший зміст, ніж найбільш ортодоксальні теоретики журналу «Новый Леф». Він вбачав в цій теорії ефективний засіб орієнтувати літературу на активну участь у процесі будівництва нового суспільства.

6. В своїх теоретичних висловлюваннях і в художній практиці поет ніколи не зводив теорію літератури факту до голого фактографування. Він вважав, що максимальне використання фактів дійсності повинно іти по лінії відбору та систематизації їх, з метою художнього пізнання дійсності, виховання комуністичної свідомості. В такому розумінні ця теорія в якійсь мірі аналогічна твердженню Горького про те, що «Наш вихователь — наша дійсність».

7. Вихід Маяковського із складу групи «Леф» (1928) не означав, як це вважає більшість дослідників, що поет цілком відмовився від теоретичних настанов, пов'язаних з теорією літератури факту. Замість групових об'єднань необхідно, з точки зору Маяковського, згуртування літературних сил навколо конкретних потреб сучасності. Принцип об'єднання письменників повинен бути виробничим, а не літературним (тези доповіді «Левее Лефа», відповіді на запитання редакції журналу «Жизнь искусства»). Разом з тим він амністує всі види літературної роботи, з умовою, щоб вони служили справі побудови соціалістичного суспільства.

8. «Леф» і його теорії, зокрема теорія літератури факту, відіграли певну позитивну роль у розвитку літератури. Поширення документальних жанрів в кінці 20-х і на початку 30-х років у деякій мірі обумовлено пропагандою цієї теорії.

Те позитивне, що мало місце в теорії і практиці «Лефу», пов'язано в першу чергу з боротьбою Маяковського за активну участь літератури в житті, за її партійність.

І. В. ШКЛЯРЕВСЬКА,
викладач

ІДЕЙНО-ОБРАЗНА КОНЦЕПЦІЯ І ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ «ПОВІСТІ ПРО ДИТИНСТВО» Ф. ГЛАДКОВА

1. Вивчення праць В. І. Леніна, історичних, мемуарних, газетних та архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що Гладков в «Повісті про дитинство» з такою повнотою та всебічністю відтворив процеси, які проходили на селі в 90-х роках минулого сторіччя, з якою їх не відтворювали та не могли відтворити дореволюційні письменники. В цьому виявляється характерний для літератури соціалістичного реалізму всебічний показ життя.

2. Хоч повість спирається на біографічний матеріал та має ознаки автобіографічного жанру, її можна визначити як епічну розповідь, яку Гоголь називав «меншим родом епопеї»¹. Для повісті характерний справжній історизм, вона присвячена змалюванню важливих соціальних конфліктів. Письменник ставить перед собою мету, «прошлое приблизить к настоящему, осветить его с точки зрения нашей современности, то есть нашей эпохи»².

3. Сюжет повісті ясний та цілеспрямований у напрямку відтворення об'єктивного руху історичного процесу. Доля героїв залежить від суспільного руху, зростання та загострення класової боротьби. Класові взаємовідносини визначають угруповання образів повісті, боротьбу між ними, тобто лежать в основі розвитку сюжету.

4. Весь матеріал з'єднується історією росту та створення характеру позитивного героя. Побудована повість так, що

¹ Гоголь Н. В. Полное собрание соч., изд. X, т. 6, стр. 417.

² Гладков Ф. А. «Открытие типических характеров». «Вопросы литературы», 1959, № 11, стр. 73.

кожний новий розділ або декілька розділів присвячені зображенню подій або персонажів, що беруть активну участь у формуванні характеру центрального героя твору, а весь твір побудований так, що кожний його розділ або частина все ширше розкривають перед Федею та читачем життя села. Тим самим композиція повісті, а також спосіб типизації, що виявляє найхарактерніші явища життя, втілені в яскраво індивідуалізовані образи, допомагає письменникові відтворити не тільки долю окремих людей, а й історію народу.

5. «Повість про дитинство» зображує село початку 90-х років XIX століття. В ній розповідається про явища, які відбувалися в селі Чернявка, Саратовської губернії на протязі року. Але письменнику вдалося, хоч він і зберіг риси старорівського села Чернявки, відтворити типові для кінця XIX століття процеси. Він переконливо змалював, як з ростом капіталізму йде відмирання громади, класове розшарування села, вироджування дворянства, ясніше виявляється антинародний характер керування селом, а безпросвітні злидні та безземелля породжують злобу та запеклість серед селян.

6. В повісті проявляється характерний для літератури соціалістичного реалізму історичний оптимізм: письменник змальовує не тільки темні сторони життя народу, а й підносить життєстверджуючі явища, бачить в селянах людей розумних, талановитих, з прагненням праці та волі, виявляє в народі риси, які належать майбутньому.

В яскраво індивідуалізованих образах Гладкову вдалося відтворити типові народні характери, породжені певним суспільним середовищем, епохою.

Народна маса змальовується в повісті пробудженою до активного творчого життя. Письменник зображує не тільки зростаючий гнів народу, але підкреслює і споконвічне його вольнолюбство, відмічаючи проникнення сил протесту і в сімейні і в суспільні стосунки, що призводить кінець кінцем до «бунту».

7. В повісті висвітлюється і проблема згуртовуючої і перетворюючої людини ролі праці, розкривається шлях пролетаризації, яким йшла велика частина знедоленого селянства.

8. Аналіз образів повісті дає змогу встановити принципи створення характеру, портрету героя та простежити роль мови персонажів у розкритті не тільки їх особливостей, але й суспільних взаємовідносин.

9. Пейзаж в повісті є не тільки фон для оповідання, не тільки доповнює картину життя села, але, гармонуючи або

контрастуючи з переживаннями персонажів, підсилює враження від описуваних явищ.

10. Використання усної народної творчості допомагає письменнику ширше та глибше розкрити дійсність, народні характери, вольнолюбство та прагнення героїв.

11. Аналіз художніх особливостей «Повісті про дитинство» дозволяє зробити висновок про велику майстерність Ф. В. Гладкова, що явилася у творі, незважаючи на окремі мовні та стилістичні недоліки (пристрасть до деяких діалектних та простомовних форм, надмірна барвистість та деталізація опису).

Л. П. БЕРЕЗНІКОВА,

ст. викладач

ОБРАЗ ПОЗИТИВНОГО ГЕРОЯ В РОМАНІ Ф. ПАНФЬОРОВА «БРУСКИ»

1. Створення образу передової людини радянського села — борця за соціалістичну перебудову сільського господарства, — основне завдання радянської літератури 20-х років. Це завдання не було вирішено радянськими письменниками у першій половині 20-х років. У більшості творів, присвячених радянському селу, позитивний герой був зображений схематично, без глибокого розкриття внутрішнього світу, натуралістично, з перебільшеною увагою до біології (Замойський, Дорогойченко, Коробов і ін.).

2. Ф. Панфьоров у романі «Бруски» подолав чимало з цих недоліків — позитивні герої романа подані в конкретній соціально-історичній обстановці, характери героїв розкриваються у боротьбі з істотними труднощами, пов'язаними з подоланням опору ворогів соціалістичної реконструкції сільського господарства та ліквідацією пережитків власницької ідеології.

3. Основним завданням письменника було розкриття складного процесу перетворення вчорашнього дрібного власника на свідомого будівника соціалістичного суспільства, не применшуючи сили власницької стихії, живучості дрібновласницьких інстинктів. Письменник уважно слідкує за складним, болісним процесом переходу селянина на рейки соціалістичної ідеології, формуванням передового світогляду, нових людських якостей, духовного збагачення людської особистості під впливом соціалістичної дійсності.

4. Ф. Панфьоров показує визначальну роль комуністів у боротьбі за виховання нової людини. В центрі уваги письменника образи комуністів-керівників — Кирила Ждаркіна, Миколи Пирякіна, Степана Огнева.

Кирило Ждаркін — образ великої узагальнюючої сили. Доля героя, його шлях від дрібного власника до великого партійного керівника типовий для багатьох селян, що після революції прийшли до свідомої участі в соціалістичному будівництві.

5. Шляхи середнього селянства відображені в долі Микити Гур'янова. Письменник переконливо показує боротьбу протиріч в душі селянина-трудівника та жадібного користюлюбця, власника, важкий шлях його до соціалістичної правди.

В романі показано перетворюючу роль колективної праці у вихованні селянина, розширенні його кругозору, духовного розкріпачення, росту людської гідності в долі Павла Якуніна, Єпихи Чанцева, Митьки Спіріна та ін.

Широко показано в романі ріст радянської жінки-селянки, її участь у будівництві нового життя (Стеша Огнева, Анчурка Кудеярова і ін.).

6. Та у романі «Бруски» виявилися і серйозні недоліки в розкритті характеру передової людини. Композиційна рихлість, велика кількість сирого матеріалу, натуралістична деталізація, особливо при змалюванні побуту героїв, завадили письменникові з достатньою глибиною прослідкувати становлення характеру людини. В романі спостерігається нестача умотивованість еволюції героя (Стеша Огнева), письменник порушує логіку характеру, відступає від правди життя у вирішенні долі героя (Микита Гур'янов), примітивно, з перебільшеною увагою до фізіології показує особисте життя героїв (Кирило Ждаркін та Стеша Огнева). Слабо в романі розкрито інтелектуальний ріст героїв.

О. Л. МУРАТОВА,
викладач

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ОБРАЗУ ПОЗИТИВНОГО ГЕРОЯ В КОМСОМОЛЬСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ РОКІВ

(О. Безименський)

Ця доповідь є фрагментом роботи «Ренада» М. Светлова і проблема позитивного героя в комсомольській поезії 20-х років.

Вивчення характеру і особливостей позитивного героя у поезії 20-х років неможливе без урахування того, що було зроблено в цьому напрямі представниками молодого комсомольської поезії. Особливої уваги в зв'язку з цим заслуговує поезія О. Безименського.

В початковий період своєї творчості (1918—1921 рр.) Безименський виступає як поет, близький традиціям та принципам пролетарської поезії перших революційних років (Д. Бедний та інші), в першу чергу, принципам поезії «Пролеткульту».

Космізм, планетарність, машинізм, яскраво окреслене прагнення до безгеройності — характерні риси його перших збірок «Юный пролетарий», «Октябрьские зори», «К солнцу».

З початку 20-х років, в період шукання радянською літературою творчого методу, Безименський створює нові засоби художньої виразності, критикує абстрактний романтизм та безгеройність пролеткультівської поезії, закликає радянську літературу до створення історично-конкретного образу позитивного героя доби.

Його вірш «Поэтам «Кузницы» став програмою дій для молодого радянської поезії, яка шукала шляхів до вирішення проблеми позитивного героя.

В кінці 1922 року і в поезії самого Безименського з'являється образ героя, виділеного з маси.

Спираючись на зроблене Д. Бедним у створенні образу рядового бійця революції, Безименський іде шляхом конкретизації та поглиблення цього образу.

В центрі уваги поета — рядовий комуніст, комсомолец, учасник революції, громадянської війни та перших років соціалістичного будівництва, людина великої суспільної та політичної активності.

В більшості творів цей герой показаний тільки через зовнішні події, побут, речі. Ідейно-психологічна характеристика, як правило, відсутня («Петр Смородин», «Два», «Миниатюры», «Люди», «Образы комсомольцев у поемі «Комсомолия»).

Але в деяких творах цього періоду (головним чином, у сюжетних віршах) Безименський іде шляхом відображення певних рис соціалістичної свідомості героя, прагне до розкриття внутрішнього світу свого сучасника в зв'язку з його головною життєвою метою, в зв'язку з революцією («О шапке», «О валенках», «Партбилет», «Весна» та інші).

При цьому поет використовує такі принципи побудови вірша: через сюжетну ситуацію, в основу якої покладено дріб-

ний побутовий факт, розкривається тої чи іншої психологічний мотив, та чи інша сторона нового ставлення героя до навколишнього світу; почуття відповідальності за долю революції, за соціалістичне будівництво; глибока віра в остаточну перемогу світового пролетаріату; щастя відчувати себе переможцем старого світу, борцем за прекрасне майбутнє, «веков грядущих радость»; відданість партії; свідомість ідейної переваги над непівською буржуазією.

Безименський створює також образи реальних історичних осіб, прагнучи до конкретизації героя (поєми «Владимир Ильич Ульянов», «Феликс», «Дмитрий Фурманов—комисар»). Поет намагається показати велике в звичайному, буденному, відмовляється від будь-якої гіперболізації, прикрашення; однак побутовість і буденність у створенні образу не дають змоги розкрити в цих творах велич і значимість видатної людини.

О. Безименський в значній мірі конкретизував образ позитивного героя доби, звільнив від пролеткультівського романтизму, відобразив деякі суттєві риси свідомості передової радянської людини, комуніста, комсомольця.

І хоч образ цей ще позбавлений індивідуальної конкретності, багатогранності живого людського характеру, те, що було зроблено Безименським, підготувало ґрунт для вирішення проблеми позитивного героя в поезії М. Светлова.

В. О. ДОРОШЕНКО,

викладач

НАРИСИ-ГУМОРЕСКИ ОСТАПА ВИШНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 20-х РОКІВ

1. Літературно-публіцистична діяльність О. Вишні 20-х років нерозривно зв'язана з процесом становлення і розвитку української радянської сатири і гумору. Продовжуючи розпочату ще в 1919 році роботу в жанрі політичної сатири, письменник з середини 1922 року виступає на сторінках преси з гострими і самобутніми нарисами-гуморесками на актуальні теми.

2. Нові ідейно-творчі завдання, які постали перед всією радянською літературою у відбудовний період, успішно вирішувалися в сатирико-гумористичних жанрах. Радянська сатира і гумор повинні були стати на сторожі інтересів молодого Ра-

дянської держави, вести непримиренну боротьбу проти класових ворогів, шкідливих пережитків капіталістичного суспільства. Ці головні завдання визначили характер і зміст всієї радянської сатири і гумору, в тому числі позначились на ідейно-тематичному спрямуванні численних гуморесок-нарисів О. Вишні.

3. Перші спроби письменника у створенні цього жанру припадають на середину 1922 року. В цей час він пише цикл дописів «Листи з села», які пізніше в переробленому вигляді увійшли до складу «Сільських усмішок». В «Листах з села» яскраво виявилися деякі риси стилю автора, характерні для усмішок-нарисів О. Вишні періоду 20-х років післявоєнного часу. В «листах» завжди присутній образ автора—дотепного оповідача, який то інформує читачів про бачене і пережите на селі, то веде суперечки з своїми героями, звертаючись часто при цьому до засобу прихованої іронії—поради, за допомогою якої змальовує негативні явища нібито в позитивному плані, але доводить цю «позитивність» до абсурду. Письменник широко використовує гострі комічні діалоги, різноманітні мовно-стилістичні засоби гумору при змалюванні негативних образів. Важливою рисою жанру гуморесок є наявність в них багатьох інтонаційно-стилістичних та лексичних форм живої народної мови і діоматичних та фразеологічних зворотів народного походження.

4. У відбудовний період О. Вишня наполегливо утверджує оперативний жанр усмішки-наряду як один з дійових, плідних сатирико-гумористичних жанрів. З'являються цикли вишнівських усмішок: «сільських» (червень—липень, 1923 р.), «київських» (липень, 1923 р.), дописів про сільськогосподарську виставку в Москві (серпень, 1923 р.), «кримських» (червень, 1924 р.), подорожніх нарисів-розповідей про Придніпров'я (травень, 1925 р.), цикл гуморесок «Лицем до села» (липень, 1925 р.).

5. Гуморески-нарис О. Вишні виникли внаслідок нерозривного зв'язку письменника з життям народу, з актуальними проблемами сучасності. О. Вишня розробив основні естетичні засади цього жанру, вказав на галузі застосування, утвердив нові форми і емоціональні відтінки гумору в цих творах.

6. Письменник піднімав і розв'язував у своїх усмішках першої половини 20-х років суспільно-важливі теми, взяті безпосередньо з життя пореволюційного українського села. Борячись проти відсталості, темряви, забобонів, релігійного дурману, О. Вишня гаряче підтримував паростки нового, закликав до перебудови села на соціалістичних началах. Орга-

нізація нових форм громадського і культурного життя на селі, перші успіхи соціалістичної промисловості, розвиток колективних господарств, місцевої кооперації, освіти, охорони народного здоров'я, доля жінки-селянки, краса природи рідної землі—головні теми усмішок-нарисів цього періоду.

7. Майстерність О. Вишні в жанрі усмішок яскраво проявилася у вмінні органічно поєднувати талант художника-живописця з пристрастю агітатора, організатора мас, у доброму знанні народної мови, яскравому життєстверджувальному гуморі, доступній формі творів.

8. Недоліком окремих ранніх усмішок О. Вишні є полегшене трактування в душі жартівливого гумору деяких негативних явищ, які заслуговували на нещадне сатиричне висміювання і викриття. Реалістична простота, правдивість інколи підмінювалися в цих творах натуралістичними описами, поверховими висновками, мова засмічувалася діалектизмами, рідко вживаною лексиною.

9. Створені О. Вишнею в період відбудови усмішки-нариси набули широкої популярності, неодноразово перевидавалися окремими книжками, увійшли до збірки творів в 4-х томах (1928—1930 рр.), були перекладені ще в 20-х роках на російську, білоруську, англійську, єврейську та інші мови.

Художній досвід О. Вишні в цьому жанрі використовували молоді українські сатирики та гумористи, які входили у літературу в другій половині 20-х років та в післявоєнний час.

М. О. ГАБЕЛЬ,

доцент, кандидат філологічних наук

ТВОРИ І. С. ТУРГЕНЄВА 1852 РОКУ З НАРОДНОГО ЖИТТЯ

(«Муму» та «Постоялий двір»)

1. Написані у 1852 році, але через цензурні перешкоди надруковані в журналі «Современник» значно пізніше («Муму» в 1854 р., «Постоялий двір» — у 1855 р.), оповідання і повість з селянського життя є новим і вельми цікавим етапом у творчому розвитку Тургенєва.

2. Окреме видання «Записок мисливця», що вийшло 1852 р., примусило їх автора підвести деякі підсумки своєї літературної діяльності. Справедливо говорячи про «Записки мисливця» як про «лепту, внесену до скарбниці російської літератури»

ри», Тургенєв бачить в них окремі недоліки і хоче далі «піти іншим шляхом», «розкланятися назавжди з старою манерою». Письменника не задовольняють зараз статично зображені в «Записках мисливця» характери людей з народу. Тургенєв не хоче вилучати з них «потрійні екстракти» та вливати їх у «маленькі скляночки» нарисової форми. Він мріє «про щонебудь велике, спокійне, з простими, ясними лініями». Першою спробою в оволодінні «новою манерою» і були «Муму» та «Постоялий двір».

3. Як і в «Записках мисливця», Тургенєв веде у цих творах боротьбу проти кріпацтва. Їх антикріпосницький характер викликав гаряче схвалення сучасників (Герцена, Чернишевського та ін.), та одночасно обурення цензури. Цій сторони «Муму» та «Постоялого двору» приділено достатньо уваги в радянському літературознавстві.

4. Не відмовившись від ідейних і художніх досягнень «Записок мисливця», Тургенєв у «Муму» та «Постоялому дворі» збагачує свою майстерність, розкриваючи «діалектику душі» людини з народу і прагнучи показати формування його характеру, виявити в ньому нові якості, що виникли під впливом кріпацтва.

«Діалектика душі» Герасима являє собою історію перетворення раба в протестанта під впливом панського свавілля. Тургенєв не випадково обрав героєм глухонімого. Фізична вада героя дозволила письменнику повністю відкинути властиві йому раніше засоби психологічного аналізу (самовисловлювання, звірення почуттів, сповідь і ін.), бути «таємним психологом», зосередити увагу на вчинках і діях героя через зовнішнє (міміка, жести), зазирнути у його внутрішній світ.

У «Постоялому дворі» Тургенєв дає інший характер людини з народу з іншою «діалектикою душі». Жертва двох хижаків — поміщиці та міщанина Наума, Яким стає мандрівником по святих місцях. Трагічні події, що раптово нахлинули, лише на один момент перегворюють його на стихійного бунтаря, щоб потім виявити ті риси (покірність, патріархальність, богобоязливість), які досі таїлися в ньому.

5. Обидва твори є для Тургенєва, як признавався він, засобом пізнання «найчуднішого і найдивнішого народу у всьому світі». Письменник прагне відповісти на питання, чому російський селянин, з великими творчими силами, з красивою поетичною особистістю, розумний і талановитий, покірливо терпить приниження, беззаперечно підкоряється панській волі. Тургенєв бачив і народний протест, що ріс з року в рік. «Нова манера» зображення «діалектики душі» допомогла Тур-

геневу глибше проникнути у внутрішній світ людини з народу, розкрити ті риси, які, роблячи його рабом, однак все частіш перетворювали на протестанта.

6. В зображенні народного характеру, в розкритті «діалектики душі» селянина Тургенев ішов своїм шляхом, не схожим на шлях Л. Толстого, що виявився в «Дитинстві», «Отроцтві», «Юності», «Севастопольських оповіданнях». Тургенев знайшов своєрідну «нову манеру». Проте майже через десяток років, створюючи повість «Полікушка», Л. Толстой, безперечно, сприйме те нове, що було знайдено Тургеневим у творах «Муму» та «Постоялий двір».

І. І. КОРОПАТВА,

доцент

А. МІЦКЕВИЧ В РОСІЙСЬКІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

70—90-х рр. ХІХ ст.

(Бібліографічний нарис)

1. Російська журналістика другої половини ХІХ ст. часто зверталась до теми життя і творчості великого польського поета А. Міцкевича.

2. У другій половині ХІХ ст. переважна більшість ліберальних та демократичних російських журналів прихильно ставилась до Міцкевича. Лише реакційний «Русский вестник» намагався посіяти серед читачів негативне ставлення до поета.

3. Автори журнальних статей про Міцкевича мало цікавились питанням суто літературного характеру. Ім'я Міцкевича викликало гостру громадську зацікавленість. Російським журналам 70—90 рр. ХІХ ст. бракує загальної оцінки Міцкевича, яка з'являється лише в 90-х рр. Після поразки польського повстання 1863 р. російська журналістика під тиском цензури уникала загальнополітичних тем, тому статті про Міцкевича 70—80 рр. торкались переважно окремих тем «Міцкевичеани».

4. Звертаючись до окремих етапів життя та творчості Міцкевича, російські журнали усіх напрямків приділили увагу участі Міцкевича в товаристві філаретів, але ж неоднаково її освітлювали. Публіцисти ліберальних журналів вбачали в діяльності філаретів лише культурницькі цілі, а тому переслідування Міцкевича вважали надто жорстоким. «Русский вестник» вважав, що філарети переслідували політичні цілі, а тому виправдував вирок щодо Міцкевича і філаретів.

5. Реакційна російська журналістика зовсім не торкалась поетичної діяльності Міцкевича, хоч і змушена була визнати його талант. Ліберальна та демократична російська журналістика порушувала деякі питання творчості Міцкевича, зокрема його романтизм, давши більш правильне висвітлення його, ніж, наприклад, зарубіжна. Російська журналістика відкинула твердження зарубіжних та деяких польських критиків про запозиченість романтизму Міцкевича у зарубіжних романтиків, зокрема німецьких. Міцкевич російською журналістикою визнавався як оригінальний польський народний поет. Прогресивна журналістика підкреслювала реалістичні елементи в романтизмі Міцкевича, як позитивне явище, та визначала, що боротьба польського романтизму, зокрема Міцкевича, з польським класицизмом була одночасно і боротьбою прогресивної частини польського суспільства з консервативною.

6. Відмінно до польсько-шляхетської критики, що розглядала перебування Міцкевича в Росії як нещастя, російська журналістика ліберального напрямку вбачала позитивне в тому, що Міцкевич ближче познайомився з російською літературою і подружився з російськими письменниками, насамперед, з Пушкіним. Реакційний «Русский вестник» говорив про перебування Міцкевича в Росії лише як про кару. Ліберальний публіцист В. Спасович вважав незначним для Міцкевича його перебування в Росії.

7. Звертає увагу відсутність статей про дружбу Міцкевича і декабристів. Є лише згадки в ліберальній журналістиці. Зате велику увагу журнали всіх напрямків приділили дружбі Міцкевича з Пушкіним. Проте окремі журналісти (В. Спасович, Пржецлавський) намагались кинути тінь на цю дружбу і протиставити поетів один одному, замовчуючи риси, що об'єднували обох поетів.

8. Жоден твір Міцкевича не став предметом літературного аналізу журналістики 70—90 рр. XIX ст., якщо не вважати на поверхову статтю Боборикіна про поему «Пан Тадеуш». Згадується в російській журналістиці «Конрад Валленрод», але лише в одному плані—чи не є цей твір поемою зради. До цієї думки схиляються Спасович та автори «Русского вестника». У статтях про Міцкевича російська ліберальна та демократична журналістика дуже прихильно згадувала поему «Пан Тадеуш».

9. Останні емігрантські роки життя Міцкевича в російській журналістиці 70—90 рр. XIX ст. висвітлювались недостатньо, зокрема замовчувалась революційно-демократична публіци-

стика цих років та виступи Міцкевича проти офіційної католицької церкви.

10. В цілому ліберальна та демократична російська журналістика 70—90 рр. XIX ст. позитивно ставилась до великого поета братнього польського народу, виховуючи у читачів почуття прихильності і дружби до польського поета та польського народу.

И. Я. ВОЛІСОН,

доцент, кандидат філологічних наук

«СХІДНІ МОТИВИ» В. ГЮГО

1. Поетичну творчість В. Гюго, без вивчення якої не можна створити вірного і повного уявлення про характер французького прогресивного романтизму, висвітлено в нашому літературознавстві ще недостатньо. До числа найменш досліджених творів належить збірка «Східні мотиви», потреба детального аналізу якої зумовлюється ще й тим, що у Франції її і до цього часу часто оцінюють як збірку «чистої поезії».

2. «Східні мотиви» відбивають складність позицій В. Гюго у другій половині 20-х років минулого століття. В цей період поет пориває з класицизмом, іде на розрив з реакційним романтизмом, але ще не закріплюється на нових позиціях. Цим пояснюється суперечливість «Східних мотивів» — збірки перехідного періоду, провідною тенденцією якої є пошуки нового змісту і нової форми.

Гюго в цей час не переконаний у тому, що поезія повинна широко і всебічно відображати життя, бути засобом активної суспільної боротьби, але він припускає таку можливість (передмова до збірки, вірш «Ентузіазм»). Поруч з творами, що відбивають типове для романтизму тих часів захоплення східною екзотикою, в збірці є багато віршів, присвячених визвольній боротьбі грецького народу. Гюго ще не звільнився повністю від трагічного сприймання світу, властивого французьким реакційним романтикам, але в збірці вже яскраво звучать і життєстверджуючі мотиви, пов'язані з темою визвольного руху і образом мужньої, вольової людини—борця за високі суспільні ідеали. Цей новий герой Гюго принципово відрізняється від героїв Ламартіна та Вінї.

3. Новаторство Гюго в «Східних мотивах» тісно пов'язане з його ідейною еволюцією. Яскраві фарби, мальовничі пейза-

жі та описи свідчать про розрив поета з ламартинівським спіритуалізмом, про його спроби розкрити різноманітність та красу земного світу.

В «Східних мотивах» ще нема чітких соціальних характеристик, заглиблення у внутрішній світ людини. Але «відкриття» матеріального світу в творчості Гюго стає важливим етапом на шляху до всебічного аналізу дійсності у всій французькій літературі XIX століття. Однак новаторство Гюго в цій збірці не обмежується вживанням яскравих метафор, епітетів. Намаганнями відбити суспільні конфлікти та складність суспільного життя пояснюються інтонаційне багатство збірки, використання в оді принципів драматичної композиції та ін.

Істотне значення для оцінки «Східних мотивів» має той факт, що тут в пейзажах та портретах є чимало елементів чіткого реалістичного малюнку, характерного для наступної творчості Гюго.

4. Цілком відкидаючи твердження про «Східні мотиви» як збірку «чистої поезії», не можна обмежитись розглядом її лише як свідчення про розрив поета з минулим. «Східні мотиви», в яких вирізьблюються елементи майбутньої творчості Гюго, — закономірний етап на його шляху до активної громадської поезії.

11.16
0-40